

Міністерство освіти і науки України

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

**Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти**

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

**ВИХОВАННЯ ЦІЛЕСПРЯМОВАНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У КОНСТРУКТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

БУРБУРСЬКОЇ ОЛЕНИ ПЕТРІВНИ

Науковий керівник:

Кононко О.Л., доктор. психологічних наук,
професор кафедри дошкільної освіти

Рецензенти:

Аніщук А.М., кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри дошкільної освіти.

Гордієнко Т.В., кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки, початкової освіти, психології та
менеджменту.

Допущено до захисту: Протокол № 7 від 27.11.2024 р.
Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., докт. психол. наук., професор

Ніжин – 2024

Анотація

Тема кваліфікаційної роботи «Виховання цілеспрямованості дітей старшого дошкільного віку у конструктивній діяльності» досліджувалася на теоретичному та емпіричному рівнях. Результати вивчення представлено у двох розділах роботи. На теоретичному рівні схарактеризовано стан розробки проблеми вітчизняними та зарубіжними фахівцями; визначено зміст та структуру провідної категорії; розкрито особливості розвитку вольових якостей у дошкільному дитинстві; обґрунтовано педагогічні умови оптимізації процесу виховання цілеспрямованості у ЗДО. З метою розв'язання емпіричних завдань дослідження розроблено програму й методiku констатувального експерименту; визначено критерії, показники та структурні компоненти вихованості у дітей 5-7 років цілеспрямованості; описано рівні сформованості даної якості у досліджуваних старшого дошкільного віку; розроблено систему формування цілеспрямованості, обґрунтовано педагогічні умови оптимізації освітнього процесу, розкрито методи виховання даної вольової якості у дітей 5-7 років.

Ключові слова: розвиток особистості, цілепокладання, цілеспрямованість як вольова якість, долаання перешкод, оптимізація виховного процесу, розвивальне середовище, продуктивність діяльності.

Abstract

The topic of the qualification work "Education of purposefulness of older preschool children in constructive activities" was studied at the theoretical and empirical levels. The results of the study are presented in two sections of the work. At the theoretical level, the state of development of the problem by domestic and foreign specialists is characterized; the content and structure of the leading category are determined; the peculiarities of the development of volitional qualities in preschool childhood are revealed; the pedagogical conditions for optimization of the process of education of purposefulness in primary and secondary education are substantiated. In order to solve the empirical tasks of the research, the program and methodology of the ascertaining experiment were developed; the criteria, indicators and structural components of education in children of 5-7 years of purposefulness are defined; the levels of formation of this quality in the studied older preschoolers are described; a system for the formation of purposefulness was developed, the pedagogical conditions for optimizing the educational process were justified, the methods of raising this willpower in children 5-7 years old were revealed.

Key words: personality development, goal-setting, goal-directedness as a strong-willed quality, overcoming obstacles, optimization of the educational process, development environment, activity productivity.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ЦІЛЕСПРЯМОВАНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У КОНСТРУКТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	10
1.1. Цілеспрямованість як інтегрований феномен та якість особистості	10
1.2. Розвиток вольових якостей особистості упродовж дошкільного дитинства	15
1.3. Педагогічні умови оптимізації процесу виховання цілеспрямованості дітей 5-7 років у конструктивній діяльності.....	23
Висновки до розділу 1.....	34
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ТА ВИХОВАННЯ ЦІЛЕСПРЯМОВАНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	36
2.1. Програма і методика констатувального етапу дослідження.....	36
2.2. Характеристика рівнів виховання у дітей 5-7 років цілеспрямованості як вольової якості особистості.....	41
2.3. Система ефективного формування цілеспрямованості дітей старшого дошкільного віку у конструктивній діяльності.....	51
Висновки до розділу 2	70
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Актуальність дослідження. Воля і довільність є важливими якостями особистості. Саме ці якості роблять людину вільним і свідомим суб'єктом власної життєдіяльності. Саме вони дозволяють ставити цілі і досягати їх. Можна вважати, що становлення волі та довільності є магістральною лінією розвитку особистості дитини. Вольові якості не даються дошкільнику від народження, вони формуються завдяки життєвому досвіду під впливом виховання, проходять складний шлях розвитку протягом дошкільного дитинства.

Не дивлячись на загально визнане у науці значення вказаної проблеми та велику її роль для виховання дітей, інтерес до проблеми розвитку цілеспрямованості понизився. Це пов'язано з нечіткістю розуміння поняття довільність, з подібністю феноменів, які підпадають під вказану категорію. Довільні дії за інструкцією, цілеспрямована поведінка, супідрядність мотивів, опосередковані правилами та зразками, спрямовується на розвиток пізнавальних процесів.

Проблема формування довільної поведінки включена у різні розділи посібників з психології: з одного боку, – у розділі, присвяченому розвитку мотиваційно – ціннісної сфери особистості; з іншого – у розвиток пізнавальних процесів. Внаслідок цього важливе завдання визначення своєрідних етапів або ступенів, через які відбуваються розвиток дитячої волі, залишаються невирішеними й актуальними.

У вітчизняній психології та педагогіці серйозно розробляли проблему розвитку волі взагалі, цілеспрямованості зокрема такі дослідники, як Байер О, М.Боришевський, І.Бех, О.Кононко, В.Котирло, С.Кулачківська, О.Лісовець, Літвін, Л.Соловійова. Розроблено теоретичне підґрунтя проблеми виховання волі, визначено особливості розвитку вольових якостей особистості на різних етапах онтогенезу.

У Базовому компоненті дошкільної освіти України як державному стандарті, зазначено, що на кінець дошкільного періоду життя в дитини мають бути сформовані базові характеристики особистості: довільність, самостійність і відповідальність, креативність, цілеспрямованість, свобода поведінки і безпечність, самосвідомість, ціннісне само ставлення, більш-менш адекватна самооцінка. Це визначає високу значущість формування в ранньому онтогенезі вольових якостей особистості, зокрема цілеспрямованості.

Виховуючи дитину старшого дошкільного віку, дорослі мають усвідомити, що конструктивна діяльність виступає могутнім виховним засобом. Саме завдяки конструюванню розвиваються самостійність, вміння утримувати мету діяльності, оптимістично ставитися до труднощів, самостійно або з допомогою дорослого їх долати, досягати кінцевого результату, більш-менш адекватно оцінювати результати власних зусиль.

У дослідженнях провідних психологів та педагогів показано, що на етапі дошкільного дитинства здійснюється поступове опанування дитиною уміннями планувати свої дії, контролювати та регулювати їх та власний настрій, використовувати шлях спроб та помилок, без об'єктивної потреби не звертатися за допомогою до дорослого, ефективно застосовувати надану дорослим допомогу, не спрощувати мету, доводити роботи до кінця, радіти успіху.

Аналіз наукових праць засвідчив, що до сьогодні бракує досліджень, присвячених вивченню особливостей прояву та виховання цілеспрямованості дітей старшого дошкільного віку у процесі конструктивної діяльності. Зважаючи на актуальність даної проблеми, обрано наступну тему курсового дослідження: **«ВИХОВАННЯ ЦІЛЕСПРЯМОВАНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У КОНСТРУКТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ»**.

Мета дослідження: на основі аналізу вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури теоретично обґрунтувати педагогічні

умови виховання та експериментально дослідити особливості вихованості у дітей старшого дошкільного віку цілеспрямованості.

Досягнення мети дослідження передбачало розв'язання комплексу таких завдань дослідження:

1. Проаналізувати сучасний стан розробки проблеми виховання в особистості цілеспрямованості, розкрити зміст та структуру провідної категорії.

2. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови оптимізації освітнього процесу у ЗДО, спрямованого на виховання у дітей 5-7 років цілеспрямованості у конструктивній діяльності.

3. Визначити критерії, показники та компоненти, за якими оцінюється міра вихованості у дітей старшого дошкільного віку цілеспрямованості.

4. Схарактеризувати рівні вихованості у дошкільників цілеспрямованості як інтегративної якості особистості.

5. Розробити систему формування у дітей 5-7 років цілеспрямованості у конструктивній діяльності.

Об'єкт дослідження – процес виховання у дітей старшого дошкільного віку цілеспрямованості.

Предмет дослідження – особливості вихованості та педагогічні умови оптимізації процесу формування у дітей старшого дошкільного віку у конструктивній діяльності.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступають: положення філософії та психології про системність як оптимальну форму функціонування особистості (В. Кремень, С.Максименко, Ю.Приходько, Л.Шелестова); вчення про детермінацію і закономірності розвитку особистості у дошкільному дитинстві (О.Кононко, Г.Костюк, В.Котирло, Т.Піроженко); положення про вольові якості як комплексну характеристику зростаючої особистості (І.Бех, В.Котирло, С. Кулачківська, О.Лісовець).

З метою розв'язання означених вище завдань дослідження нами використано **методи**:

теоретичні: вивчення психолого-педагогічних джерел з метою уточнення змісту поняття «цілеспрямованість», розробки критеріїв, показників та компонентів цілеспрямованості дітей 5--7 років, аналіз, порівняння та узагальнення емпіричних даних з метою діагностики особливостей вихованості у дітей старшого дошкільного віку та методики їх ефективного виховання у ЗДО в процесі конструктивної діяльності;

емпіричні: діагностичні (спостереження, проєктивні методики, моделювання експериментальних ситуацій); педагогічний експеримент;

статистичні: методи кількісного аналізу з метою узагальнення емпіричних даних та визначення основних особливостей прояву цілеспрямованості дітьми старшого дошкільного віку

Наукова новизна результатів дослідження:

- *уперше* описано комплекс педагогічних умов та методику реалізації в педагогічній практиці ефективно організації конструктивної діяльності дітей старшого дошкільного віку; визначено критерії, показники, компоненти та експериментально визначено рівні вихованості у дітей 5-7 років цілеспрямованості як базової якості особистості; розроблено систему ефективного виховання у досліджуваних старшого дошкільного віку вказаної вольової якості в процесі конструктивної діяльності;

- *уточнено* зміст понять «виховання цілеспрямованості» та «вихованість цілеспрямованості» дітей 5-7 років; схарактеризовано структуру провідного поняття, до складу якої увійшли: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти; деталізовано вікові та індивідуальні особливості прояву цілеспрямованості у конструктивній діяльності;

- *подальшого розвитку* набули методи і форми виховання у дітей старшого дошкільного віку цілеспрямованості в конструктивній діяльності, організованої у ЗДО.

Теоретичне значення дослідження полягає у розробці концептуальних засад організації ефективного процесу виховання у дітей

старшого дошкільного віку цілеспрямованості; у визначенні змісту та структури провідних категорій дослідження; в описів рівнів вихованості у дітей 5-7 років життя умінь діяти наполегливо, долати труднощі на шляху до мети та успішно її досягати; в обґрунтування педагогічних умов оптимізації освітнього процесу у ЗДО, спрямованого на ефективне виховання цілеспрямованості засобами конструктивної діяльності.

Практичне значення дослідження полягає у розробці діагностичного інструментарію для вивчення особливостей вихованості у дітей старшого дошкільного віку цілеспрямованості; формулюванні методичних підходів до створення в умовах ЗДО розвивального середовища, сприятливого для прояву дошкільниками вольових якостей особистості; організації ефективного у виховання у досліджуваних 5-7 років продуктивної конструктивної діяльності. Результати дослідження та розроблена система формування можуть бути використані у процесі підготовки студентської молоді до роботи з виховання у дітей старшого дошкільного віку цілеспрямованості засобами конструктивної діяльності.

Впровадження результатів проведеного дослідження здійснювалося через участь у науково-практичних конференціях:

- 1) «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку». X Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція студентів, магістрів, молодих науковців, м.Ніжин, 18 жовтня 2023 року.
- 2) «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку». Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція з Міжнародною участю, м.Ніжин, 6 листопада 2024 року. *Характеристика цілеспрямованості дошкільника як вольової якості особистості.*

друк статей:

- 1) *Характеристика цілеспрямованості дошкільника як вольової якості особистості.* Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-

конференції з Міжнародною участю / за заг.ред.проф. О.Л. Кононко, м.Ніжин, 6 листопада 2024 року с. 37-40.

2) *Характеристика цілеспрямованості дошкільника як вольової якості особистості.* Науково-теоретичні підходи до розвитку і виховання дитини дошкільного віку: колективна студентська монографія / за заг.ред.

О. Кононко, З. Шарлович. Ломжа-Ніжин. 2025. с.54. (подано до друку)

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи: кваліфікаційна робота складається з вступу, двох розділів, висновків до кожного, списку використаних джерел, додатків. Текст містить 3 таблиці, список джерел нараховує 76 позицій. Загальний обсяг роботи 88 сторінки, з них основного тексту 76 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ЦІЛЕСПРЯМОВАНOSTІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У КОНСТРУКТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Цілеспрямованість як інтегрований феномен та якість особистості

Методологічну основу нашого дослідження склали: системно-діяльнісний підхід у дослідженні психіки (Г. Костюк, С. Максименко, І.Бех); положення психологічної та педагогічної наук про розвиток особистості як активного суб'єкта своєї життєдіяльності (Г. Балл, Г. С. Костюк, В. Татенко, Т.Титаренко); науково-психологічні уявлення про сутність і закономірності становлення особистості в дошкільному віці, який визначається як сенситивний (І.Бех, М. Боришевський, О. Л. Кононко, Ю. Приходько Т.Піроженко,); концепція соціальної детермінації процесу розвитку вольової поведінки у дітей (В. Котирло, С.Кулачківська, О.Лісовець), поняття про сутність індивідуальних відмінностей вольової поведінки дітей дошкільного віку (О.Кононко, В. Кузьменко, С. Кулачківська); зміст індивідуалізації та диференціації освітнього процесу (С. Максименко, В. Котирло, В. Кузьменко, С. Ладивір, Т. О. Піроженко).

Згідно сучасних філософських уявлень суттєвою характеристикою живої істоти є само детермінація, тобто є здатність творити себе, яка робить її вільним і свідомим суб'єктом власної життєдіяльності. Відмічається, що передумовами перетворення індивіда на особистість полягає, перш за усе, в оволодінні своєю поведінкою, у формуванні внутрішньої саморегульованої діяльності.

Аналіз наукових джерел, присвячених проблем довільності та цілеспрямованості, свідчить, що ця якість розглядається різними авторами у різних аспектах та термінах. Разом з цим можна виділити два основних підходи до визначення сутності цього поняття та його дослідження. Перший з них розглядає довільність у контексті проблеми свідомості, а другий – в контексті проблеми мотивації

Загальним структурним моментом волі і довільності виступає мета. Під метою розуміється деяка усвідомлюваний результат, до якого має призвести активна дія. Мета за своїм визначенням завжди є усвідомлюваною. Цілеспрямованість подекуди використовують в якості синоніму довільності та усвідомленості дії. З іншого боку, мета нерозривно пов'язана з мотивом. Цілеспрямованість є невід'ємною частиною вольової дії. Таким чином, спрямованість на мету та її усвідомленість є центральною характеристикою як вольової, так і довільної дії. Проте вольова дія передбачає усвідомлення мети в її відношенні до мотиву діяльності. Усвідомлення мети виступає відношенням мети до засобів її досягнення. Така диференціація волі та довільності дозволяє розглядати їх як рівноцінні, однак відмінні за своїм змістом.

У більшості наукових джерел в якості фундаментальної характеристики, що визначає специфіку волі та довільності, виступає усвідомленість поведінки. О. Запорожець висунув гіпотезу, що мимовільні рухи перетворюються на довільні завдяки тому, що вони відчуваються, тобто усвідомлюються. Цю гіпотезу підтвердили провідні вітчизняні фахівці, зокрема В.Котирло. Перетворення мимовільних реакцій на довільні відбувається через цілеспрямоване формування усвідомленості власних рухів.

Визнання усвідомленості як сутнісної характеристики довільності передбачає особливий підхід до її розвитку в онтогенезі. В центрі дослідження довільності має знаходитися вивчення особливостей розвитку свідомості та самосвідомості дитини. Усвідомленість власної поведінки, тобто її суб'єктна представленість у свідомості, передбачає її опосередкованість, або наявність певного засобу, з допомогою якого суб'єкт може вийти за межі себе.

Значний внесок у розробку такого підходу внесла відомий вітчизняний фахівець В.Котирло, яка визначила зміст понять «воля» та «довільність». Провідні фахівці стверджують, що довільність процесів опосередковані

знаками, перш за все мовленням. Що з допомогою мовлення дитина вперше виявляється здатною до оволодіння власною поведінкою. Вона виявляється спроможною оволодіти власною поведінкою. Вона ставить до самої себе мов би збоку, як певний об'єкт. Мовлення допомагає оволодіти цим об'єктом завдяки організації та плануванню власних дій та поведінки.

За даними досліджень С.Кулачківська, окрім мовлення в якості засобу усвідомлення своєї поведінки та оволодіння нею можуть виступати зразки, способи дій, правила.. Так, вказаний автор пов'язує становлення довільної поведінки із здатністю діяти за зразком, заданому в наочній або ідеальній формі. Коли дія починає пов'язуватися з нормами і правилами поведінки, вони усвідомлюються дитиною, стають довільними. Коли вперше у дошкільника виникає запитання щодо того, як слід себе поводити, поведінка стає довільною.

Факт виділення правила або зразка вказує на те, що поведінка стала довільною, або опосередкованою цим правилом або зразком. Це і є перехід від імпульсивної, або мимовільної форми до поведінки довільної або особистісної. Отже, розуміння довільності і волі як свідомої саморегуляції висуває на перший план проблему опосередкованості поведінки та засобів володіння собою.

Зупинимо увагу на підході, який пов'язує довільність і волю з мотиваційно -потребовою сферою дитини. Визначення волі як бажання, причини активності суб'єкта можна знайти у Рібо, К.Піаже. Таке визначення волі вказує, що вона зароджується в активній стороні потреби, яка виражається у вигляді бажання, хотіння дитини. З розвитком мотиваційної сфери дитини пов'язувався розвиток волі багатьма фахівцями. В руслі вказаного підходу до проблеми розвитку волі та довільності центральним є питання мотиваційної обумовленості поведінки на різних етапах онтогенезу.

Загальні закономірності організації цілеспрямованої активності визначили провідні фізіологи, психологи та педагоги.. Було сформульовано

загальну теорію проблеми функціонування цілеспрямованої діяльності У відповідності з цією теорією будь-яка цілеспрямована діяльність, щоб бути ефективною, має складатися з певних елементів, мати певні зв'язки між ними та розгортатися у певній послідовності.

В основі будь-якої цілеспрямованої діяльності лежить мотив. Будь-яка дія, спрямована на досягнення, походить з певних спонукань. Усвідомлена спонука виступає мотивом. Та чи інша спонука-потреба, інтерес стає для дитини мотивом діяльності через його співвіднесення з метою. Об'єкт, на який спрямовується дія і який спонукає до неї, перетворюється на мету дії через співвіднесеність з мотивом.

Усвідомлення мотиву як спонукання до діяльності пов'язано з формуванням мети, або результату. Для того, щоб накреслити конкретну мету, необхідно проаналізувати актуальну ситуацію, яка має відношення до даної діяльності. В аналізі ситуації діяльності беруть участь процеси сприймання та мислення. Вони пов'язані з наявними в дитини на той момент знаннями, тобто з пам'яттю. Сприйняти та зрозуміти інформацію можна лише за наявності вибірковості у дошкільника як суб'єкта діяльності та здобувача необхідних знань та досвіду. Вибір конкретної мети тягне за собою такі етапи дій – розробку засобів досягнення мети та програми її досягнення. Наступний етап – прийняття рішення про ціле здійснення, який призводить до певних результатів. Цей етап засвідчує одну з дій, виконання яких наближає дитину до кінцевої мети.

Цілеспрямована діяльність здійснюється доти, доки не буде досягнута кінцева мета. Досягнення проміжних та кінцевої мети задовольняє вихідний мотив і обов'язково супроводжується позитивними емоціями. Згідно дослідження О.Кононко, в процесі діяльності може змінитися мотив, який лежав в її основі. Під час зміни мотиву, який визначав вид і зміст діяльності, відбувається зміна старої діяльності на нову. Стара діяльність розпадається і формується нова, зміст якої відповідає новому мотиву. Припинення діяльності пов'язується або із спів паданням отриманого результату з

бажаним, або із зникненням ініційованого дитиною мотиву О.Кононко зауважує: якщо мотив діяльності зберігається, проте отриманий результат не співпадає з бажаним, будуть вноситись певні корективи у будь-який з функціональних елементів діяльності.

Отже, діяльність, як мотивовану цілеспрямовану активність, можна уявити, як таку, що має певну рівневі організацію – власне діяльність, яка визначається мотивом і спрямовується відповідним цьому мотиву метою. Діяльність розгортається за певною схемою. Основними компонентами діяльності є: мотив, генеральна мета, аналіз наявної ситуації, звернення до минулого досвіду, вибір конкретних цілей для здійснення дії, вибір засобів, прийняття рішення, здійснення операцій, отримання результату, порівняння його з бажаним. У випадку їх збігу відбувається припинення даної діяльності; за умови їх розбіжності, але збереження мотиву – внесення певних коректив.

І. Бех у своїй монографії «Від волі – до особистості» підкреслює провідну роль довільності та вольової сфери у становленні та розвитку особистості. Фахівець зазначає, що розвиток у дитини здатності до цілепокладання, самоконтролю й саморегуляції поведінки, слугують важливими показниками формування особистості. Важливу роль у розвитку волі відіграє становлення у старшому дошкільному віці самосвідомості, усвідомлення дитиною себе в якості активного суб'єкта життєдіяльності.

З огляду, що воля є однією з найважливіших характеристик особистісного розвитку, варто приділяти увагу формуванню у дитини старшого дошкільного віку вольових якостей особистості. Проте слід зазначити, що не дивлячись на загальноприйнятну значущість цілеспрямованості для практики виховання дошкільників, інтерес науковців до проблеми розвитку цілеспрямованої поведінки в останні десятиліття, на жаль, помітно знизився. Відмінною характеристикою дитячої діяльності є мета завдання, яке лежить в її основі. Лише людина може ставити перед собою свідомі цілі та вибудовувати свою поведінку для їх досягнення. Таким чином, людська діяльність є усвідомленою, цілеспрямованою.

1.2. Розвиток вольових якостей особистості упродовж дошкільного дитинства

Цілеспрямованість розвивається упродовж усього дошкільного дитинства. Виконання цілеспрямованих дій спостерігається вже у немовлячому віці, наприклад, коли дитина ставить мету підповзти до іграшки. Ця цілеспрямованість ще не робить дію вольовою, адже дитину приваблює предмет, а справжня вольова дія відбувається на основі самостійно поставленої мети, яку сформулювала інша людина (батьки, вихователі, однолітки).

Дошкільний вік – період виникнення волі як здатності свідомо управляти своєю поведінкою, своїми внутрішніми та зовнішніми діями. Найважливіше завдання раннього дитинства – зрозуміти особливості та закономірності предметного світу. Дорослий цікавий дитині як користувач предметами, як той, хто володіє способами використання речей. У процесі виховання та навчання під впливом вимог дорослих та однолітків формується вміння підкоряти свої дії тому чи іншому завданню, домогтися досягнення мети, долаючи труднощі, що виникають на шляху.

Поступово дитина оволодіває умінням контролювати свою позу – сидіти спокійно на заняттях, не крутитися, не підхоплюватися з місця. Управління власним тілом – важливе завдання, яке дається нелегко, вимагає зовнішнього контролю над собою. Дитина може залишатися відносно нерухомо лише протягом того часу, коли дивиться на положення своїх рук, ніг, тулуба, слідкує, щоб вони не вийшли з-під контролю. Лише поступово діти переходять до контролю за положенням свого тіла на основі м'язових відчуттів. Упродовж дошкільного дитинства зростаюча особистість навчається управляти своїм сприйманням, пам'яттю, мисленням. Управління процесом запам'ятовування та пригадування стає можливим, коли дитині виповнюється близько чотирьох років. Вона починає ставити перед собою спеціальну мету: запам'ятати вимогу дорослого.

Як зазначає Л.Соловйова, цілеспрямованість починає формуватися у ранньому віці, проявляючись здебільшого у постановці, а не у досягненні мети, доведенні справи до кінця. Часто зовнішні обставини відволікають дитину, спричинюють її відмову від мети. Лише у дошкільному віці діти починають виявляти вміння тривалий час діяти відповідно до мети. Здатність дошкільників утримувати її залежить від складності завдання і тривалості його виконання. Наприклад, жодна 4-річна дитина не змогла заповнити у певному порядку різнокольоровими фішками 156 клітинок шахової дошки, однак це завдання виявилось під силу багатьом 5-6-річним дошкільникам. Зменшення кількості клітинок до 64 зробило завдання посильним і для 4-річних дітей. Непросто дається дітям завдання, яке вимагає складної системи дій (наклеювання різних за розміром геометричних фігур за певним малюнком). Як правило, вони потребують нагадувань, порад про те, що потрібно робити на кожному етапі. Розчленування завдання на послідовні етапи, своєчасні нагадування про способи досягнення мети допомагають дитині організувати свої дії, підвищують їх цілеспрямованість, формують вміння виконувати їх самостійно і послідовно.

Велике значення для формування цілеспрямованості мають успіхи і невдачі при виконанні дій. На подолання труднощів і тривалість збереження мети молодшими дошкільниками вони ще істотно не впливають. Невдачі їх не засмучують, у них ще не відбувається внутрішня боротьба мотивів. Однак уже у середньому дошкільному віці невдачі в діяльності позбавляють дітей стимулу у досягненні мети, тому якщо діяльність успішна, діти намагаються довести роботу до завершення. Боротьби мотивів на цьому життєвому етапі ще немає.

Лише у старшому дошкільному віці, за даними досліджень О.Лісовець, виникає прагнення перебороти труднощі. За оптимального розвитку подій діти доводять справу до кінця, невдачі псує їм настрій» породжують боротьбу мотивів. У подоланні труднощів багато старших дошкільників виявляють значно вищий рівень цілеспрямованості. Діти

докладають чималих зусиль для досягнення мети, у разі необхідності звертаються до дорослого за допомогою.

Дошкільне дитинство – надзвичайно важливий період розвитку дитини, обумовлений розвитком суспільства, генетикою та індивідуальною історією. Дошкільне дитинство характеризується зростанням самостійності, оволодінням різними видами дитячої діяльності. Включаючи в себе у першому періоді два часових періоди: з року до трьох та від трьох до шести/семи років. У першому періоді відбуваються значні фізичні та психічні зрушення в організмі малюка. Необхідно мати на увазі, що у зв'язку з появою суттєвих змін: прямоходіння, оволодіння предметними діями та мовленням дитина проходить важливий шлях у психічному розвитку

Упродовж перших трьох років життя. Відбувається розвиток нового ставлення до світу предметів: вони стають для малюка не просто предметами, якими можна маніпулювати, а речами, які мають певне призначення та певний спосіб використання. Дорослий розвиває в дитини знаряддеві дії, з допомогою яких дитина отримує можливість впливати на оточуючі предмети, змінювати їх. Оволодіння цими діями створює умови для освоєння нових видів діяльності: ігрової та предметної (малювання, ліплення, аплікації, конструювання).

На основі накопичених життєвих вражень, отриманих в предметно-практичній діяльності, у дитини відбувається формування активного мовлення. Як зазначає Л.Олійник, найбільш ефективно активне мовлення формується в процесі спільної діяльності дитини і дорослого. Саме дорослий розвиває у дитини потребу говорити, виражати свої бажання, думки та почуття. Фізичний та психічний розвиток взаємопов'язані та взаємообумовлені. Будь-яке відхилення в фізичному розвитку призводить до порушень психічного розвитку. Чим молодша дитина, тим вищі темпи її розвитку, а відповідно, і емоційна чутливість. Ці особливості мають враховуватися у вихованні дітей раннього віку. Органи та системи організму малюка розвиваються з різною швидкістю, хоча й взаємопов'язані між

собою. Це обумовлене внутрішніми та зовнішніми чинниками розвитку дитини до трирічного віку.

У віці трьох – шести/семи років починають діяти дещо інші закони психічного розвитку. Розвиток дошкільників обумовлюється протиріччями, які виникають в нього у зв'язку з виникненням багатьох потреб: у спілкуванні, грі, самостійних дослідницьких діях, у зовнішніх враженнях. Від того, як будуть розвиватися потреби дошкільника, залежить психічний розвиток та становлення його особистості. Взаємодія дитини з середовищем, у першу чергу з соціальним, засвоєння ним досвіду дорослих у різних видах діяльності (ігровій, зображувальній, конструктивній, навчальній, трудовій, комунікативній) відіграють першорядну роль в її особистісному розвитку.

Головне в управлінні своєю поведінкою – вміти зупинити імпульсивні дії, звичну реакцію. Без цієї здатності неможливо виконати вказівки дорослого, дотримуватися норми поведінки, зосередитися на справі, спланувати свої дії та довести заплановане до кінця. Усі ці дії вимагають довільної поведінки, здатності володіти та управляти собою.

Протягом дошкільного дитинства змінюється як характер самих вольових дій, так і їх питома вага у загальній поведінці. У старшому дошкільному віці дитина стає здатною до порівняно тривалих вольових зусиль. Дошкільника характеризує поява та розвиток вольових дій, проте сфера їх використання та їх місце в поведінці залишаються вельми обмеженими, чергуються з імпульсивними діями.

Прагнення до мети – феномен розвитку усього живого. Цілеспрямованість, яка йде не від предмету, а зсередини (від бажань та інтересів), починає формуватися ще у ранньому дитинстві і проявляється більше у постановці цілі, ніж в її досягненні, доведенні розпочатого до кінця. У дошкільному дитинстві поступово формується вміння утримувати мету. Великого значення для формування цілеспрямованих дій відіграють успіхи і невдачі у виконанні завдань. Дітей 5-6 років невдачі вибивають з колії; якщо діяльність успішна, діти намагаються довести розпочате до кінця. Під

впливом вихователя дитина поступово оволодіває умінням підкоряти свої дії мотиву суспільного характеру.. Але складність діяльності уповільнює рух до мети.

Як зазначає Т.Піроженко, особливі вимоги до волі дитини дошкільного віку пред'являють ситуації зіткнення протилежних мотивів, коли дитині належить здійснити самостійний вибір, прийняти власне рішення. Дитина 5-7 років до певної міри вже може зважити свої спонуки, свідомо надати перевагу одній з них. Проте таку розсудливість дошкільник проявляє лише у нескладних ситуаціях, коли йдеться про вибір між однорідними бажаннями (взяти ту чи іншу іграшку). Поступово у старшому дошкільному віці формується супідрядність мотивів, що уможлиблює здійснення більш складного вибору, до прикладу, між тим, що дитина хоче і тим, що треба зробити. Розвивається саморегуляція поведінки.

Воля – це свідомо здійснюване дитиною зусилля, спрямоване на подолання перешкод на шляху до мети, для створення додаткового мотиву діяльності, його підтримка та посилення. Уточнюючи зміст даної провідної категорії, спиратимемося на визначення провідних вітчизняних фахівців, які зазначають, що воля – це: здатність дитини здійснювати свої бажання, досягати поставлених перед собою цілей; свідоме прагнення дитини до здійснення чогось; побажання, вимога; можливість розпоряджатися собою: свобода у прояві чогось; вільний стан.

За визначенням О.Кононко, воля – це наявність стійких та усвідомлених бажань або мотивів поведінки, які підкоряють собі усі інші. Розвиток волі пов'язаний із становленням власних бажань дитини, їх визначеності та стійкості Довільність – це здатність дошкільника володіти собою, своїм внутрішнім станом та зовнішньою діяльністю. Розвиток довільності полягає в оволодінні засобами, які дозволяють усвідомити свою поведінку та управляти нею.

Згідно позиції В.Котирло, воля як характеристика свідомості та діяльності виникає разом з виникненням трудової діяльності, пов'язаної з

пізнавальними мотивами та емоційними процесами. Автор зазначає: вольові дії бувають прості та складні. До простих вольових дій відносяться ті, завдяки яким дитина без коливань йде до накресленої мети, тобто коли спонукання до дії переходить у саму дію майже автоматично.

За даними досліджень С.Кулачківської, для складної вольової дії характерні такі етапи:

- усвідомлення мети та прагнення її досягти;
- усвідомлення ряду можливостей досягнення мети;
- поява мотиву, що утверджує або заперечує ці можливості;
- боротьба мотивів та готовність здійснити вибір;
- прийняття однієї з можливостей в якості рішення;
- додання зовнішніх перешкод, труднощів;
- досягнення, реалізація поставленої мети.

Воля – важлива характеристика тому, що вона необхідна під час вибору мети, прийняття рішення, при здійсненні дії та доданні перешкод. Додання перешкод на шляху до мети потребує вольового зусилля, стану особливої напруги, яка мобілізує фізичні, інтелектуальні та моральні сили дошкільника. Воля проявляється як впевненість у собі, своїх силах, як рішучість здійснювати той вчинок, який сам суб'єкт діяльності вважає доцільним та необхідним у конкретній ситуації. Свобода волі означає здатність приймати рішення віз знанням справи, зважено. Реалізація свободи волі передбачає сформованість у дитини старшого дошкільного віку цілого ряду взаємопов'язаних між собою вольових якостей особистості.

Вольові якості – це сукупність інтелектуального (уявлень, знань), емоційного (почуттів), вольового (звичка докладати зусиль), мотиваційного (система цінностей, мотивів поведінки). До основних вольових якостей зростаючої особистості відносяться: цілеспрямованість, рішучість, самостійність (незалежність + ініціативність), наполегливість, впевненість у собі, витримка, самовладання; дисциплінованість.

Вольові якості розглядаються Л. Літвін як індивідуальні особливості свободи. Кожна вольова якість має свою психофізіологічну структуру. Основною ознакою стійкості вольових якостей є ступінь постійності прояву вольового зусилля в однотипних ситуаціях. Співвідношення цих властивостей у різних людей може бути різним. Сила волі використовується фахівцями у розуміння здатності дитини старшого дошкільного віку долати перешкоди, які виникають на шляху до мети. Саме перешкоди, які долаються з допомогою вольових зусиль дитини, виступають об'єктивним показником сили волі особистості.

Серед різних проявів сили волі прийнято виділяти такі особистісні риси, як *витримка* та *самовладання*. Ці вольові якості виражаються в умінні дитини дошкільного віку стримувати свої почуття, коли це потрібно; не допускати імпульсивних й необдуманих дій; в умінні володіти собою, регулювати власну поведінку, наполягати на необхідності виконання задуману дію.

Іншою характеристикою волі є *цілеспрямованість*, яка кваліфікується фахівцями як свідомо та активна спрямованість особистості на досягнення певного результату діяльності. Коли йдеться про цілеспрямованість поведінки, мається на увазі спочатку намір, а потім процес виконання дошкільником певної діяльності. Цілеспрямована дитина виробляє певну тактику поведінки та чітко її дотримується. Повторюючись неодноразово, цілеспрямованість перетворюється на рису характеру, яка засвідчує здатність дитини ставити перед собою цілі та досягати їх.

Наполегливість – вольова якість особистості, яка допомагає суб'єкту подолати внутрішні та зовнішні перешкоди на шляху до мети. Дана якість характеризує прагнення дитини дошкільного віку досягти поставлену перед нею мету навіть, якщо вона видається недосяжною або надміру складною. Наполеглива дитина чітко визначає свою мету, планує шляхи її досягнення, володіє організаційними навичками та мотивацією, які уможливають її просування.

Впевненість у собі – це вольова властивість особистості, ядром якої виступає позитивна оцінка індивідом власних знань, умінь, навичок та здібностей, достатніх для досягнення значущих для дитини старшого дошкільного віку цілей та задоволення своїх потреб. Впевненість у собі виступає основою адекватної поведінки. Впевнено себе поводити означає уміння ставити та досягати мету, усвідомлювати власні дії, контролювати себе та регулювати свій стан та реакції, уміння відстроювати власні інтереси без агресії та сором'язливості, гідно виходити із складаних та конфліктних ситуацій. Впевненість слід відрізнити від самовпевненості як надмірної впевненості у правильності власних дій, яких недостатньо для позитивного розв'язання ситуації.

Дисциплінованість – це рис а характеру, або вироблена, яка перетворилася на звичку схильність дитини старшого дошкільного віку дотримуватись правил праці та норм поведінки. Вона тісно пов'язана з самодисципліною, організованістю, здатністю до самоконтролю та саморегуляції поведінки. Дисциплінована дитина мотивована та здатна точно дотримуватися правил та вимог дорослого, готовність та уміння дошкільника виконувати поставлені завдання якісно та у відведений строк.

Особливе місце серед вольових якостей особистості належить *самостійності*. Як зазначає О.Кононко, самостійність виступає базовою якістю зростаючої особистості, яка проявляється у здатності діяти незалежно від зовнішньої допомоги, звертатися за нею лише у разі обману необхідності, долати перешкоди, проявляти ініціативу, у тому чисті і творчу, поводитись відповідально, доводити розпочату роботу до кінця. Ініціативність як важлива компонента самостійності як інтегральної характеристики особистості дошкільника, полягає в його здатності робити спроби свідомо реалізувати нові ідеї. Як зазначає вказаний автор, прояви самостійності засвідчують, що процес розвитку особистості відбувається повноцінно і своєчасно. Самостійність проявляється в умінні свідомо приймати

конструктивні рішення, не піддаватися впливу зовнішніх чинників, досягати поставленої мети.

Рішучість – це здатність дитини відмовлятися від зайвих коливань і сумнівів, своєчасно і швидко здійснювати вибір, приймати правильні рішення. Перш за усе рішучість проявляється у виборі домінуючого мотиву, а також у виборі адекватних засобів досягнення поставленої мети. Рішучість важлива під час здійснення прийнятого рішення. Від рішучості як позитивного вольової якості особистості залежить, чи здатний дошкільник не поспішати надміру з прийняттям рішення, не вчиняти необдуманого. Важливо, щоб дії дитини були послідовними, витікали з основного її рішення, супроводжувалися самоконтролем, саморегуляцією та адекватною самооцінкою.

Важливою морально-вольовою якістю особистості дошкільника виступає його *сміливість*. Вона виражається у впевненості дитини у власних силах, здатності долати страх. Сміливість допомагає дошкільнику проявляти ініціативу, рішучість, самостійність. Її формуванню сприятимуть фізкультурні ігри та вправи, рухливі та сюжетно-рольові ігри, в ході яких дитина постає перед необхідністю здолати почуття невпевненості та страху, проявити сміливість. Особливістю прояву сміливості у дітей старшого дошкільного віку виступає недостатнє поєднання її з розумною обережністю. Важливо привчати дітей обдумувати свої дії, приймати зважені рішення.

Сформованість у дитини 5-7 років життя комплексу схарактеризованих вище вольових якостей забезпечує повноцінний розвиток її особистості та вольову готовність до шкільного навчання..

1.3.Педагогічні умови оптимізації процесу виховання цілеспрямованості дітей 5-7 років у конструктивній діяльності

Визначення педагогічних умов оптимізації освітнього процесу, спрямованого на формування у дошкільників цілеспрямованості як вольової якості особистості, потребує аналізу конструктивної діяльності –

ефективного засобу набуття дітьми досвіду ціле покладання, долаання перешкод на шляху до мети, прояву наполегливості, самостійності, відповідальності.

Як зазначають провідні вітчизняні фахівці, конструювання – це діяльність, в процесі якої діти будують споруди, створюють іграшки й вироби з різноманітних матеріалів (паперу, будівельного набору, конструктора, природного матеріалу, снігу, піску тощо). Метою навчання конструюванню є розвиток технічних і творчих здібностей дошкільників, що сприяє гармонічному вихованню їхньої особистості. Як зазначає О.Байєр, діти старшого дошкільного віку продовжують знайомитися з властивостями різних матеріалів, освоюють основи графічної грамоти і просторовим моделюванням, вчаться правильно добирати будівельний матеріал [4].

Як підкреслюється у Базовому компоненті дошкільної освіти України та програмі «Я у Світі», основними завданнями навчання конструюванню дітей 5-7 років є:

- активізація інтересу до конструювання, винахідництва, експериментування, завдань-головоломок;
- розвиток уяви про властивості матеріалів для конструювання;
- вдосконалення умінь створювати цілісні та гармонійні конструкції шляхом просторового розміщення окремих частин та елементів;
- навчання самостійно промальовувати розчленовані схеми, графічні зображення конструкцій у трьох проекціях (спереду, збоку, зверху) на основі аналізу об'єктів та будов;
- розвиток навичок конструювання за словесною інструкцією, умовам, задуму, картинкам, фотографіям, готовим алгоритмам;
- вдосконалення навичок моделювання з геометричних фігур;
- навчання спільному конструюванню, розвиток уміння планувати етапи, розподіляти обов'язки, узгоджувати дії, оцінювати результат роботи;

- навчання працювати з різноманітними видами конструкторів, які мають різні розміри деталей та способи кріплення
- (дерев'яний конструктор, набори Лего, великий будівельний конструктор тощо);
- розвиток умінь використовувати створені вироби в іграх-макетах та рольових іграх;
- ознайомлювати з поняттями «рівновага», «стійкість», «карта», «план», «надбудова»;
- вправлення в уміння створювати орігамі, розвиток творчих та інтелектуальних здібностей .

Згідно досліджень Н. Котелянець, орігамі – стародавнє мистецтво складання фігурок з паперу (дослівно з япон. – «складений папір»). Мистецтво орігамі своїми коренями йде у древній Китай, де й було винайдено папір. В сучасному світі орігамі (Орі — «складати», камі — «папір», тобто «складений папір») — мистецтво складання паперу. Метою цього мистецтва є створення витворів шляхом використання схеми геометричних згинів і складок. Сьогодні мистецтво орігамі відкрито всьому світу і використовується в педагогіці, арттерапії, дизайні та архітектурі. Заняття орігамі дозволяє людині хоч не надовго відірватися від повсякденних проблем і полетіти разом з квадратним аркушем паперу в прекрасну країну.

Ще у ХІХ столітті складання з паперу як сильний педагогічний засіб рекламував німецький гуманіст, засновник дитячих садків у Німеччині, а з часом і у Європі, Фрідріх Фребель. Він вважав, що найперше і головне завдання педагога – сприяти органічному розвитку у дитини закладених природних даних. Фребель стверджував, що життя, рух і знання – три складові одного гармонійного розвитку. Знання досягаються через рух, що сприяє природному росту дитини». А філософія виховання і освіти, на його думку, включає такі важливі компоненти: вільна активність;

творчість; участь у житті соціуму; м'язова активність. Тому він пропонував своїм школярам розвивальні ігри, а саме орігамі. Основи геометрії він викладав не за допомогою лінійки, циркуля та абстрактних понять, а демонструючи різні варіанти складання паперу

Конструювання — одне з найулюбленіших занять дітей дошкільного віку. У процесі конструювання дитина розвиває дрібну моторику, образне мислення, творчу уяву і, звісно, активне мовлення. Вона навчається порівнювати предмети між собою, розділяти на частини, бачити в них спільне і відмінне, знаходити основні частини конструкції, від яких залежить розміщення інших частин і відповідно робити висновки та узагальнення. Усі ці дії дитина супроводжує мовою, збагачуючи свій словник та вдосконалюючи граматичну структуру власного мовлення. У ЗДО слід створити такі умови, щоб під час конструювання у дитини виникала потреба називати різні об'єкти, деталі конструктора, їх якісні характеристики тощо.

Організовуючи конструктивну діяльність зі старшими дошкільниками, слід урахувати рівень їхніх конструктивних навичок та ступінь розвитку мовлення. Дуже важливо знати можливості кожного вихованця і орієнтуватися на них. Коли дитина навчилася конструювати самостійно, дорослий має лише спостерігати за нею. Якщо малюк припустився помилки, педагог не повинен вказувати на неї, варто лише запитати: «Ти все робиш правильно?». Нехай дитина поміркує сама.

Як зауважує Л.Соловйова, якщо дитина завершила будувати, а задумана модель у неї не вийшла, дорослий повинен спочатку заспокоїти її, зауважити, що таке може трапитись у всіх, а вже після цього разом проаналізувати помилки за допомогою запитань. Коли помилки з'ясовано, слід запропонувати виправити їх, а якщо це неможливо, то спробувати побудувати все спочатку. Але, перш ніж дитина почне, варто запропонувати їй розповісти, що і як вона робитиме. З 6 років слід вправляти дитину у самостійному створенні казок. Допоможе їй у цьому заняття «Скринька з

казками», на якому дитина навчається створювати казку за допомогою конструктора, «оживляючи його фігури.

У процесі спостереження та аналізу реальних об'єктів і схематичних зображень діти навчаються робити замальовки й ескізи майбутніх споруд, враховуючи пропорційне співвідношення частин конструкції. Конструювання з геометричних фігур розвиває абстрактне мислення дошкільника. На зміну конструюванню за зразком поступово приходить конструювання за схемою або за власним задумом. Педагог пропонує дітям проявити свої дизайнерські здібності, самостійно продумати алгоритм споруди, намалювати схему, підібрати потрібний матеріал.

Особлива увага приділяється конструюванню за умовами. Конструювання перетворюється на самостійний, незалежний від гри, вид діяльності. Сюжетне обігрування дозволить перевірити міцність споруди, оцінити її акуратність, стійкість, функціональність. Коли дитині понад п'ять років, перевагу слід надавати складанню конструкцій з рухливими елементами (колеса, що крутяться, пропелери, вікна і двері, що відкриваються).

Основними прийомами роботи з дошкільниками є бесіди, пізнавальна розповідь вихователя ЗДО, читання казок та загадок, пояснення (покрокові інструкції та алгоритми), організація проблемних ситуацій, аналіз зразка, схеми, технократи, малюнка, фотокартки; ігри (рухливі, будівельні, дидактичні, головоломки), сюрпризний момент. Займатися конструюванням можна під час спеціальних занять, на прогулянках та у вільний час дітей.

Конструювання з природного матеріалу сприяє формуванню уміння складати композицію, творчо доповнювати її деталями, розвитку фантазії та творчих здібностей. Конструювання з паперу допомагає дошкільнику освоїти спосіб складання квадрату навпіл, домагаючись збігу сторін та кутів, розвиває окомір. Конструювання з будівельного матеріалу навчає дітей старшого дошкільного віку споруджувати високі споруди з перекриттям; за

зразком визначати, з яких деталей зроблені окремі частини, в якій послідовності вона виконана.

Як уточнюють провідні психологи та педагоги, заняття з контролювання мають чітку структуру: організаційна частина, визначення мотивації, перегляд пізнавальної презентації, бесіду педагога, читання віршів і загадок, створення проблемної ситуації. Усе це допомагає вихователю створити позитивний настрій, спонукати у дитини пізнавальний інтерес, активізує допитливість та творче начало. Основна частина передбачає пояснення педагога та самостійну роботу дошкільників. По завершенні заняття вихователь аналізує результати, дякую дошкільників за роботу та організує творчу виставку.

Конструктивна діяльність дітей старшого дошкільного віку, на думку Н.Котелянець, уможлиблює самостійне визначення мети, мотивацію, знайдення способів дій та здатності контролювати та оцінювати кінцевий продукт своєї праці. У такий спосіб діти освоюють усі компоненти діяльності та досягають кінцевої мети. За даними дослідження вказаного автора, конструювання характеризується двома етапами: створення задуму та його реалізацію. Н. Котелянець підкреслює: створення задуму пов'язане з творчістю, обмірковуванням та плануванням процесу діяльності, з визначенням способів дій та послідовності їх виконання.

Як зазначає даний автор, конструювання – це не лише засіб створення конкретних виробів, але й процес розв'язання творчих завдань. Щоб діяльність була успішною, дитина має розуміти умови завдання, створити проект майбутньої конструкції та успішно його розв'язати. За даними досліджень Н.Котелянець, ефективним шляхом навчання плануванню та способам творчого конструювання виступає визначення алгоритмів рішення конструкторських задач.

Згідно підходу до проблеми розвитку у дошкільників уміння розв'язувати конструктивні задачі Н.Котелянець, формування прийомів розумової діяльності

алгоритмічного типу орієнтують дитину старшого дошкільного віку на формально-логічний аналіз задач, вибору відповідального способу їх розв'язання. Формування таких прийомів, на думку автора, доцільно поєднувати з використанням прийомів евристичного типу. Вона акцентує увагу на тому, що саме розв'язання конструктивних задач стимулює дошкільників до самостійності та розвиває у них цілеспрямованість як важливу якість особистості.

Цілеспрямованість – сучасний принцип організації соціально-культурної діяльності та культурно-історична форма цивілізаційного розвитку. Методологія соціально-культурної діяльності базується на сучасних принципах, пов'язаних з розвитком особистості, спрямованих на реалізацію різних форм само актуалізації дошкільника. Соціально-культурна діяльність заснована на творчості субекта, а творча діяльність передбачає новизну і креативність, нестандартну уяву та мислення. Суспільство спрямовано на саморозвиток особистості. Цілеспрямованість може слугувати хорошим каталізатором стійкості психічних процесів, а отже і діяльності.

Як зазначає О.Кононко, цілеспрямованість починає формуватися з перших років життя особистості. Усвідомлення дитиною старшого дошкільного віку правил поведінки відбувається на практиці в процесі їх використання, порушення та відновлення під керівництвом дорослих або самостійно. Спочатку правила виступають для дитини лише сукупністю окремих приписів, які регулюють переважно зовнішній бік поведінки. У подальшому у зв'язку з розумовим розвитком дитини, вони стають усе більш узагальненими та усвідомленими, набувають усе менш зовнішній характер. Цей процес завершується в міру того, як у зростаючої особистості формується цілісний світогляд, а зовнішні спочатку правила поведінки перетворюються на переконання.

Уміння упродовж більш-менш тривалого часу підкоряти свою діяльність певній меті теж вимагає тривалого часу. За даними дослідження О.Лісовець, наполегливість в залежності від індивідуальних особливостей темпераменту

може проявлятися вельми рано. Кожне спонукання в ранньому віці має над дитиною ще сильну владу. Внутрішня мотивація ще нестійка. Нестійкість мотивації обумовлює певну безсистемність дій. Поступово усе змінюється. У старшому дошкільному віці формується вміння приймати завдання, підкорити свою поведінку майбутньому результату, іноді навіть всупереч чуттєвим спонукам. Це складне для дитини завдання, яке потрібно розвивати. Автор зазначає: сказане не означає, що можна підкорити життя дошкільника строгій регламентації, перетворюючи її на виконання обов'язків і завдань за розписом.

Як зазначають провідні фахівці, існують живі крайності, небезпечні для розвитку волі і вольових якостей особистості. Перша – полягає у звільненні дитини від необхідності докладати зусиль як необхідної для досягнення мети.

Друга – перевантаження дітей непосильними завданнями, які неможливо виконати. Наслідком слугує звичка кидати розпочату діяльність незавершеною, що дезорганізує волю. Наполегливість – цінна якість сильної волі, яка полягає у неухильному умінні долати перешкоди, доводити розпочате до кінця, реалізувати мету. Її необхідно виховувати, розвивати.

Дослідження М. Боришевського засвідчує, що в кінці дошкільного віку, перед вступом дитини до школи, відбуваються серйозні зміни у вольовому розвитку, що слугує умовою можливості навчатися. Автор підкреслює: дитина приймає на себе певні задачі та діє, усвідомлюючи необхідність їх виконання. Вона навчається працювати за програмою, підкоряти свою поведінку загальним правилам (поводитися дисципліновано, включатися у життя колективу, довільно спостерігати та запам'ятовувати інформацію тощо), засвоювати матеріал та досягати мети. Два моменти мають вирішальне значення у розвитку волі: формування в особистості значущих для неї цілей та звичка здійснювати накреслене, неухильно доводити розпочате до кінця.

Ш.Амонашвілі визначав, яким повинен бути педагогічний процес, найсприятливіший для формування та розвитку волі дитини. Він акцентував увагу, по-перше, на змісті, атмосфері спілкування, стилі взаємин педагога з дитиною. Він підкреслив важливість допомоги їй, активізації самопізнання, плекання почуття власної гідності, самоповаги та наполегливості. Дитині важливо розуміти, з нею рахуються, її помічають, цінують. По-друге, педагогічний процес має сприяти формуванню соціально значущих мотивів навчання, духовному піднесенню, моральному становленню, спонукати до співпереживання, взаємоповаги, об'єднувати дитячий колектив на основі спільної мети, єдиних принципів, взаємостосунків. По-третє, в педагогічному процесі має бути простір для творчості, кмітливості, самостійності, пізнавальної та творчої активності дітей.

Важливо оптимізувати освітній процес у ЗДО з тим, щоб виховання цілеспрямованості набуло більшої значущості, стало більш ефективним. Оптимізувати виховний процес – це знайти найкращі шляхи рішення проблеми вольового виховання дошкільників. Слід використати системний підхід під час оцінки різних варіантів досягнення результатів, обрати найкращий для конкретних умов та виховних завдань методи, форми та засоби; врахувати індивідуальні особливості кожного дошкільника; сприяти розвитку самостійності, цілеспрямованості та наполегливості. Як підкреслює Л. Соловйова, процес оптимізації має динамічний характер і враховує регулярне оновлення змісту освіти, зміну її принципів, цілей та методів досягнення, накопиченого педагогічного досвіду. Оптимізація процесу виховання цілеспрямованості – дієвий спосіб підвищення ефективності педагогічної діяльності.

Щоб дитина виросла цілеспрямованою особистістю, здатною самостійно вирішувати різні життєві завдання, педагогам належить розвивати і виховувати її силу волі. Кожна дитина неповторна та унікальна. Отримані дошкільниками знання, оволодіння навичками та досвідом змінюють його унікальність та неповторність. У становленні повноцінної

особистості важливе місце посідає формування вольових якостей. Воля потрібна дитині для досягнення нею цілей, прийняття рішень, здійснення дій, додання перешкод.

Як зазначають провідні психологи та педагоги. Воля – це свідома саморегуляція дитиною старшого дошкільного віку своєї поведінки, яка визначає досягнення поставленої мети шляхом додання труднощів. Воля – не вроджена якість, вона формується у процесі діяльності. Визначальну роль в її становленні та розвитку відіграють умови життя, виховання та власна практика. За даними досліджень О.Лісовець, під впливом оцінок дорослих виникають зачатки почуття обов'язку, формуються моральні потреби, зароджується домагання визнання, засвоюються основні правила і норми поведінки. Спочатку дошкільник дотримується їх під безпосереднім контролем дорослого, поступово цей процес інтеріоризується, і дитина починає діяти під впливом власного наказу .

Згідно досліджень О.Кононко, для формування волі дошкільника необхідно дотримуватись певних правил:

- життєдіяльність дитини має бути упорядкованою, організованою;
- дитина має знати, що, коли і як вона має робити;
- слід привчати дошкільника до самостійності;
- варто долучати дитину до виконання певних обов'язків;
- дорослому необхідно виконувати свої обіцянки;
- доцільно володіти своїми почуттями і бажаннями, долати страхи, стримувати біль та образи;
- слід вправляти дитину в умінні долати труднощі, діяти цілеспрямовано, володіти самоконтролем, досягати поставленої мети;
- плекати важливе для досягнення успіху уміння – здатність відкласти винагороду.

За даними досліджень О.Кононко, уміння дитини старшого

дошкільного віку самостійно долати труднощі, не підмінити мету, не спрощувати її, досягати кінцевого результату – важливий показник повноцінного особистісного зростання.

Важливими завданнями педагогічної діяльності, спрямованої на вольовий розвиток дошкільників, виступають: створення максимальні умови для їхнього зростання і розвитку; бути соціально – психологічним захистом для дітей; передавати досвід виховання шанобливим ставленням до старших; навчити дітей корисним навичкам та умінням, спрямованим на самообслуговуванням та допомогу близьким; виховання відчуття цінності власного «Я»; вправляти у проявах вольових якостей особистості. Сьогодні дітям значно складніше отримати базові уроки самоорганізації, здорової самооцінки та переживання власної цінності. Сучасні діти більше схильні до депресії, тривожності та імпульсивної поведінки.

Базуючись на викладених вище положеннях сформулюємо основні психолого-педагогічні умови формування у дітей старшого дошкільного віку цілеспрямованості:

1.Розширити уявлення дітей про цілеспрямованість як здатність формулювати, утримувати та досягати певну мету діяльності.

2.Вправляти дошкільників в умінні планувати ефективні способи дій та самостійно досягати успіху у конструктивній діяльності.

3.Зводити цілеспрямованість з допомогою педагогічної оцінки до найвищих моральних та вольових чеснот.

4.Використовувати інноваційні методи виховання у дошкільників адекватної самооцінки.

Упровадження у педагогічну практику вказаних вище умов сприятиме оптимізації виховного процесу, спрямованого на формування у дітей 5-7 років цілеспрямованості як важливої якості особистості. Цьому сприятиме адекватне реагування дорослих на зміни у поведінці дітей; заміна авторитарного стилю виховання на взаємодію та взаємоповагу; створити простір для розвитку самостійності дитини; з розумінням ставитись до

різних емоційно-вольових спалахів; навчитися чути кожну дитину та вникати в її проблеми; визначати разом з дошкільником межі та способи розв'язання існуючих проблем; виробляти установку: «Я можу це зробити».

Висновки до розділу 1

На основі вивченої наукової літератури охарактеризовано цілеспрямованість як наукову категорію.. Під цілеспрямованістю розуміється вольова риса особистості, яка виражається у свідомій та активній спрямованості дитини старшого дошкільного віку на досягнення певного результату діяльності. Основними компонентами діяльності є: мотив, генеральна мета, аналіз наявної ситуації, звернення до минулого досвіду, вибір конкретних цілей для здійснення дії, вибір засобів, прийняття рішення, виконання операцій, отримання результату, порівняння його з бажаним. У випадку їх збігу відбувається припинення даної діяльності. За умови їх неузгодженості між собою, але збереження мотиву, вносяться певні корективи.

.Упродовж дошкільного дитинства суттєві зміни відбуваються у розвитку волі та довільності. Цілеспрямованість починає формуватися у ранньому віці, проявляючись здебільшого у постановці, а не у досягненні мети, доведенні справи до кінця. Велике значення для формування цілеспрямованості мають успіхи і невдачі при виконанні дій. Проте лише у старшому дошкільному віці виникає прагнення і здатність перебороти труднощі, досягти успіху..

.Прогресивний розвиток особистості дошкільників засвідчується сформованістю вольових рис особистості, зокрема – цілеспрямованості, рішучості, самостійності (незалежність + ініціативність), наполегливості, впевненості у собі, витримки й самовладання, дисциплінованості. Завдяки цьому дитина старшого дошкільного віку усвідомлює мету та прагне її досягти; розуміє мотив, що утверджує або заперечує ці можливості; розв'язує питання боротьби мотивів та виявляється готовою здійснити

вибір; приймає одну з можливостей в якості рішення; долає зовнішні перешкоди і труднощі, досягає, реалізує поставлену мету.

Визначено роль конструктивної діяльності у формуванні у дошкільників цілеспрямованості. В ході вказаної діяльності активізується інтерес до конструювання, винахідництва, експериментування, завдань-головоломок; розвивається уява про властивості матеріалів; вдосконалюються уміння створювати цілісні та гармонійні конструкції шляхом просторового розміщення окремих частин та елементів; розвиваються навички конструювання за словесною інструкцією, умовам, задуму, картинкам, фотографіям, готовим алгоритмам; вдосконалюється навички моделювання з геометричних фігур; розвивається креативність, прагнення виявляти творчість.

Визначено педагогічні умови ефективного виховання у дітей 5-7 років цілеспрямованості. Основними умовами оптимізації виховного процесу, спрямованого на формування у дітей старшого дошкільного віку цілеспрямованості виступають: розширення уявлень дітей про цілеспрямованість як здатність формулювати, утримувати та досягати певну мету діяльності; вправлення дошкільників в умінні планувати ефективні способи дій та самостійно досягати успіху у конструктивній діяльності; зведення цілеспрямованості з допомогою педагогічної оцінки до найвищих моральних та волевих чеснот; використання інноваційних методів виховання у дошкільників адекватної самооцінки.

РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ТА ВИХОВАННЯ ЦІЛЕСПРЯМОВАНOSTІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Програма і методика констатувального етапу дослідження

Програмою дослідження передбачалося проведення констатувального експерименту та розробку системи ефективного виховання цілеспрямованості у дітей старшого дошкільного віку у ЗДО.

Мета констатувального експерименту полягала у визначенні рівнів сформованості цілеспрямованості досліджуваних 5-7 років та створенні системи оптимізації освітнього процесу у ЗДО. Реалізація вказаної мети передбачала розв'язання таких завдань:

1. Розробку критеріїв, показників та компонентів цілеспрямованості.
2. Створення адекватної комплексної методики визначення міри сформованості цілеспрямованості дітей старшого дошкільного віку.
3. Визначення та характеристика рівнів вихованості цілеспрямованості досліджуваних 5-7 років життя.
4. Створення системи ефективного виховання цілеспрямованості дошкільників в умовах ЗДО.

Експериментальна робота проводилась упродовж 2023-2024 рр. на базі Кобижчанського ЗДО «Лісова казка» села Кобижчі. В експерименті взяли участь 14 дітей старшого дошкільного віку, шість виховательок та представники сімей досліджуваних.

Перше важливе завдання констатувального експерименту полягало у визначенні критеріїв, показників та компонентів цілеспрямованості, які уможливили визначення міри сформованості у дітей старшого дошкільного віку даної якості. У таблиці 2.1 деталізовано критерії та показники кожного.

Таблиця 2.1

**Критерії та показники визначення міри сформованості
цілеспрямованості дітей старшого дошкільного віку**

КРИТЕРІЇ	ПОКАЗНИКИ
<i>Прогнозування майбутнього результату</i>	На початку роботи може спрогнозувати майбутній результат; передбачає та емоційно передчуває його; свідомо приймає мету діяльності, виявляє здатність до цілепокладання; співпадають прогностичні та ретроспективні оцінки власної діяльності та її результативності.
<i>Мотивація досягнення</i>	Діє активно, самостійно та наполегливо; прагне досягти успіху та уникнути невдачі; докладає для цього особистих зусиль; намагається досягти високих стандартів якості результатів діяльності; свідомо вдосконалює свої вміння та навички діяти цілеспрямовано;
<i>Уміння планувати діяльність</i>	Здійснює адекватний аналіз ситуації; свідомо обирає оптимальну форму досягнення мети; підбирає необхідні для цього дії, засоби, матеріали; визначає послідовність дій, орієнтується на свій ресурс; розробляє програму дій, підходящий план; передбачає наслідки своїх дій; правильно розраховує час, визначає пріоритети, порядок та важливість певних дій.
<i>Досягнення успіху</i>	Ніколи не кидає роботу незавершеною, доводить розпочате до кінця; домагається високих показників продуктивності діяльності; проявляє творчу активність; працює інтенсивно, може діяти вельми швидко, робити в один і той самий час декілька справ; стикаючись з непередбаченими обставинами, не губиться, розв'язує проблему; адекватно оцінює процес, результат та вкладені особисті зусилля.

В ході констатувального експерименту фіксувалися сила, модальність та стабільність прояву показників кожного критерію у різних сферах життя

та видах діяльності. Окрім змістової характеристики визначено і структурні складові цілеспрямованості. До основних структурних компонентів віднесено:

- *когнітивний компонент цілеспрямованості* засвідчувався системою знань дошкільників про досліджувану вольову якість, її значення в житті та роль в її вихованні конструктивної діяльності;
- *емоційно-ціннісний компонент цілеспрямованості* характеризував систему ціннісних орієнтацій досліджуваних 5-7 років, їхнє ставлення до даної базової якості, мотиви діяльності під час виконання конструктивних завдань;
- *поведінковий компонент цілеспрямованості* оцінював сформованість умінь та навичок цілеспрямованої поведінки дітей старшого дошкільного віку у конструктивній діяльності.

Під визначені компоненти цілеспрямованості підбиралися методи дослідження, які увійшли до складу комплексної методики констатувального експерименту.

Методи до когнітивного компоненту цілеспрямованості

З метою визначення особливостей уявлень і знань дітей про цілеспрямованість, її роль в житті та значення конструктивної діяльності в її вихованні з дітьми були проведені дві індивідуальні бесіди. Перша присвячувалася загальним питанням вольового розвитку, а друга – з'ясуванню оцінних суджень досліджуваних 5-7 років з приводу власної цілеспрямованості. Разом вони уможлилювали отримання інформації про здатність дітей орієнтуватися на досягнення кінцевої мети упродовж усієї конструктивної діяльності.

Бесіда 1. «Воля в житті людини»

Бесіда містила шість запитань загального характеру, які спрямовувалися на уточнення системи знань дітей старшого дошкільного

віку про цілеспрямовану поведінку, уміння діяти самостійно та наполегливо, звертатись з проханням про допомогу лише у разі об'єктивної необхідності, прогнозувати кінцевий результат, планувати свої дії, контролювати та регулювати їх ефективність, вносити корективи у небажаний результат та доводити роботу до успішного кінця. Усього було проаналізовано 84 відповіді дошкільників, які засвідчили міру поінформованості дітей 5-7 років з приводу загальних питань, пов'язаних з розвитком вольової сфери, уміння людини долати перешкоди на шляху до мети та досягати успіху. До переліку входили відкриті та закриті запитання, що стимулювало дітей формулювати самостійні судження та обирати одну з можливих альтернатив. Перелік запитань подано у Додатку А на сторінці 81.

Бесіда 2. «Моє прагнення досягти мети»

Бесіда складається з сімох запитань відкритого і закритого типу, відповідаючи на які ми отримували можливість отримати уявлення про особливості прагнення дитини досягти мети, уміння прогнозувати майбутній результат конструктивної діяльності, здатності планувати власні дії, поведінку під час зіткнення з перешкодами на шляху до мети, схильність до самостійної та впевненої поведінки, готовність будь-яку розпочату роботу доводити до кінця. Усього було проаналізовано 98 відповідей, які схарактеризували основні тенденції у вихованні цілеспрямованості дітей старшого дошкільного віку. Детальніше перелік запитань подано у Додатку А на сторінці 81.

Метод до емоційно-ціннісного компоненту цілеспрямованості

З метою визначення особливостей ставлення досліджуваних 5-7 років до цілеспрямованості як цінності, було використано метод незавершених речень. Цей проєктивний метод дозволив з'ясувати важливий спектр питань, пов'язаних із здатністю дитини старшого дошкільного віку поводитися цілеспрямовано під час виконання завдань конструктивного характеру.

Метод проводився індивідуально. Експериментатор пропонував дитині завершити сім розпочатих речень, тим самим засвідчивши особливості ціннісного ставлення досліджуваних до мотивації досягнення, уміння планувати свою роботу, не відволікатися на стороннє, самотійно долати перешкоди на шляху до мети та доводити розпочате до кінця. Усього було проаналізовано 98 завершених речень, які засвідчували віково-статеві особливості цілеспрямованої поведінки. Детальніше перелік речень подано у Додатку Б на сторінці 83.

Методи до поведінкового компоненту цілеспрямованості

В ході з'ясування міри вихованості умінь та навичок цілеспрямованої поведінки було використано метод спостереження та моделювання ситуації вибору.

Спостереження

На заняттях з конструктивної діяльності було проведено по три цілеспрямовані спостереження за характером цілеспрямованої поведінки дітей старшого дошкільного віку. Нас цікавило наскільки швидко й інтенсивно включається дитина у роботу, чи проявляє самотійність та впевненість у собі, як поводить себе в момент зіткнення з перешкодами та труднощами, чи доводить розпочате до кінця, наскільки якісним є кінцевий результат діяльності. Усього було проведено 52 сеанси спостережень, які збагатили нас уявленнями про особливості поведінки досліджуваних під час розв'язання конструктивних завдань й досягнення кінцевої мети. Форму протоколу спостереження подано у Додатку В на сторінці 84.

Моделювання експериментальної ситуації

Метод передбачав індивідуальну форму проведення роботи. Експериментатор пропонував дітям два варіанти виконання конструктивного завдання на вибір: перший, розрахований на відсутність допомоги дорослого, на самотійне його виконання; другий – на надання допомоги у разі

звернення за нею дитини. У протоколах спостережень фіксувалися: вибір дитиною варіанту виконання роботи; зміна варіанту в процесі виконання; самостійність поведінки, прояви цілеспрямованості та впевненості у собі, долаття перешкод на шляху до мети, доведення розпочатого до кінця, якість виконання роботи, оцінка вкладених в неї особистих зусиль. Форму протоколу продано у Додатку В. на сторінці 84.

Комплекс схарактеризованих вище методів дослідження у своїй сукупності уможливив отримання широкого кола емпіричних даних про цілеспрямованість як базову якість особистості дітей старшого дошкільного віку. Детальний аналіз отриманих даних по кожному методу буде описаний у підрозділі 2.2.

2.2. Характеристика рівнів виховання у дітей 5-7 років цілеспрямованості як вольової якості особистості

Аналіз даних, отриманих в ході проведення констатувального експерименту, уможливив отримання інформації щодо особливостей проявів цілеспрямованості дітьми 5-7 років та уявлень про дану особистісну якість. Деталізація емпіричних даних подається відповідно до використаних у дослідженні методів.

Обробка відповідей дітей старшого дошкільного віку на запитання першої бесіди дозволила отримати значний обсяг цікавої інформації.

З'ясувалося, що 62 % досліджуваних вважають, що вольові якості відіграють в житті людини важливу роль; 20 % дітей старшого дошкільного віку висловили судження, згідно з яким вольові риси характеру людини відіграють не дуже важливу роль; 18 % опитаних відповіли, що вони точно не знають, яку роль відіграють вольові якості особистості. Таким чином, близько 40% дітей вказаного віку або недооцінюють роль вольових рис характеру в житті, або уникають необхідності сформулювати власне судження.

Друге запитання спрямовувалося на з'ясування особливостей уявлень дітей старшого дошкільного віку щодо поняття «цілеспрямованість». Встановлено, що лише дещо більше третини опитаних (34%) змогли пов'язати поняття із здатністю людини прямувати до мети, з прагненням її досягти, докладати для цього власні зусилля. З'ясувалося, що 26% респондентів загалом володіли правильними уявленнями, проте їм важко було дати чітку відповідь на поставлене запитання («Це прояв волі», «Йдеться про орієнтацію людини на поставлену в діяльності мету»). 22% дошкільників плуталися у визначенні змісту поняття, не володіли правильним уявленням про цілеспрямованість («Це людина, яка знає, як діяти», «Вона правильно відповідає на запитання»). Встановлено, що 18% досліджуваних уникнули прямої відповіді, задовольнилися відповіддю «Не знаю точно».

Непростим виявилось запитання, пов'язане з необхідністю схарактеризувати, як треба діяти, щоб досягти успіху. Так 38% дітей підкреслили важливість самостійної, наполегливої поведінки, впевненості в собі, зосередженості на меті, умінні долати перешкоди на шляху до мети, виявляти творчість. Водночас 32% опитаних концентрували увагу на менш блочних якостях та уміннях: здатності не відволікатися, бути зосередженим; умінні знаходити свої помилки та виправляти їх; варіювати свої дії. В той же час 18% дітей 5-7 років обійшлися загальними фразами, неспецифічними висловлюваннями типу: «Слід дотримуватися правил», «Необхідно діяти за інструкцією дорослого». 12% респондентів не зуміли конкретизувати свої відповіді, задовольнилися коротким: «Не знаю».

Відповідаючи на запитання щодо якостей, необхідних для додання перешкод на шляху до мети, переважна більшість опитаних (82%) назвала: самостійність, наполегливість, адекватну самооцінку, рішучість та сміливість, здатність визнавати власні помилки та відмовлятися від непродуктивних дій, відсутність страху. Як бачимо, перелік якостей чималий. Він адекватний і цілком аргументований. Водночас 18% дітей

старшого дошкільного віку утруднювалася з відповіддю, або відмовчувалася, або визнавала: «Не знаю». Варто звернути увагу на те, що серед перерахованих якостей не було виявлено цілеспрямованості. Це можна пояснити слабкою вживаністю даної категорії вихователями ЗДО під час судження з приводу характеру дій на шляху до мети.

Цікавими виявились відповіді дітей 5-7 років на запитання стосовно того, про що свідчить якісне виконання конструктивного завдання. Найчастіше опитані визнавали, що лише *старанна* дитина може виконати завдання якісно (54%). Чимало прибічників виявилось у судження, згідно з яким якісний результат отримують розумні, кмітливі, наполегливі, з творчою уявою діти (36%). Водночас 10% дошкільників вважали, що якісний результат отримують ті, хто точно виконує вимоги дорослого, чітко дотримується його інструкції.

Останнє запитання бесіди 1 стосувалося того, чи може досягати успіху боязка та невпевнена дитина. Відповіді усіх дітей були одностайні: «Ні, якщо дитина боїться, невпевнена в собі, вона робить багато помилок». Переважна більшість дітей старшого дошкільного віку висловили впевненість, що для досягнення успіху слід бути сміливим, вірити в успіх, не боятися помилитися, виправляти їх.

Таким чином, в цілому переважна більшість дітей старшого дошкільного віку орієнтується у значенні вольових рис характеру в досягненні успіху в діяльності. Водночас встановлено, що від 10 до 18% дітей 5-7 років виявляють невпевненість у собі, уникають відповідей на поставлені запитання, задовольняються відповідями «Не знаю». Серед вольових якостей, яким дошкільники надають пріоритет, не виявилось цілеспрямованості. Це засвідчує, що батьки та вихователі ЗДО вкрай недостатньо використовують дане поняття у спілкуванні з дітьми, пояснюють його, визначають його важливість.

Запитання другої бесіди спрямовувалися на з'ясування уявлень дітей старшого дошкільного віку про себе як цілеспрямовану особу. Перше

запитання стосувалося того, наскільки сильно прагне дитина досягти поставленої мети. Встановлено, що 32% дітей 5-7 років вважають, що завжди сильно цього прагнуть; 44% прагнуть досягти мету лише час-від-часу, частіше усього лише на початку виконання завдання; 14% респондентів завжди не особливо прагнуть досягти успіху; 10% дітей 5-7 років уникнули відповіді, сказавши: «Не знаю».

Важливою умовою досягнення успіху є здатність дитини старшого дошкільного віку на початку діяльності правильно прогнозувати майбутній результат, базуючись на своєму досвіді попередніх успіхів-неуспіхів. З'ясувалося, що завжди правильно передбачають майбутній результат діяльності 36% досліджуваних; 32% – не завжди правильно; 18% – частіше за все неправильно (оцінка базується на завищеній або заниженій самооцінці); 14% дітей 5-7 років взагалі уникнули відповіді.

Відсутність у старших дошкільників досвіду планування засвідчилася відповідями на третє запитання. Так, лише 28% дітей 5-7 років орієнтувалася у смислі запитання та відповідала на нього у такий спосіб: «Так, я вмю планувати», «Я планую, з чого краще починати і як правильно діяти», «Коли плануєш послідовність своїх дій, усе виходить добре». Водночас 54% опитаних чесно визнали, що вони планують лише початок, а потім усе йде поза планом. 18% досліджуваних схилилися до невизначеної відповіді: «Не знаю», яка засвідчила, що уявлення про планування у них знаходяться на зародковому рівні.

Відповіді на запитання щодо реагування на труднощі, з якими стикається дитина на шляху до мети, виявилися різноманітними: 32% дітей старшого дошкільного віку запевнили, що вони продовжують самостійний пошук рішення, не звертаються за допомогою; 44% досліджуваних визнали, що звертаються з-а допомогою до дорослого; 14% опитаних відповіли, що вони втрачають інтерес, залишають розпочате незакінченим та переключаються на інші заняття; 10% дітей 5-7 років дали ухильну відповідь («Не знаю. Буває по-різному»).

Самостійними себе вважають 38% дітей старшого дошкільного віку. 40% дітей чесно визнали, що вони починають виконувати завдання самостійно, проте під час зустрічі з труднощами звертаються до дорослого за допомогою, тому вважають себе недостатньо самостійними. 12% досліджуваних визнали себе несамоствійними, оскільки без допомоги дорослого їм важко працювати. З'ясувалося, що 10% опитаних дали невизначену відповідь («Не знаю»).

Відповіді дітей старшого дошкільного віку на запитання, пов'язане з оцінкою власної впевненості у собі, розподілилися таким чином: вважають себе завжди впевненими 32% дошкільників; впевненими час-від-часу – 36%; впевненими рідко – 24%. Водночас 8% опитаних дітей 5-7 років визнали, що не відчувають впевненості у собі ніколи, завжди побоюються неуспіху та власної безпорадності. Той факт, що понад третини дітей старшого дошкільного віку почувають невпевненість у собі часто або завжди, не може не турбувати та актуалізує необхідність організації спеціальних вправ для розвитку впевненості як важливої якості особистості.

Важливим показником оптимального розвитку у дошкільників вольової сфери взагалі, цілеспрямованості як важливої вольової якості особистості зокрема, є їхня здатність доводити розпочати до кінця, досягати кінцевої мети. Опитування засвідчило, що завжди доводять розпочате завдання до кінця лише трохи більше третини експериментальної групи (34%); частіше доводять до кінця, ніж не доводять – 38%; доводять до успішного кінця без допомоги дорослого вкрай рідко – 22%; 6% дошкільників уникнули прямої відповіді на запитання.

Таким чином, відповіді на запитання другої бесіди дозволили з'ясувати, що лише близько третини дітей старшого дошкільного віку прагнуть досягти успіху, впевнені у собі, поведуться самостійно, без потреби не звертаються за допомогою, виявляють впевненість у собі та наполегливість, завжди доводять розпочате до кінця. Успіх переважної більшості дошкільників залежить у тій чи іншій мірі від допомоги та

підтримки дорослого, що актуалізує необхідність цілеспрямованої роботи з формування вольових рис особистості.

Метод незавершених речень використано з метою отримання даних щодо ціннісного ставлення досліджуваних 5-7 років до свого прагнення досягти поставленої мети. Відповідаючи на перше запитання, більшість дошкільників вказали, що на початку діяльності вони розмірковують над своїми подальшими діями, пригадують, як виконували раніше щось схоже, уявляють майбутній результат. При цьому 22% досліджуваних утруднювалися з визначенням своїх думок та дій на початку діяльності. Це свідчить, що прогнозуванню майбутнього результату дій, вправлянню в умінні емоційно передчувати успіх педагогами приділяється недостатньо уваги.

Нас цікавило, як поведуться діти, прагнучи досягти бажаного результату, до яких думок та дій вдаються. З'ясувалося, що 32% дошкільників виявляють зосередженість на меті, концентрують увагу на пошук ефективних дій, докладають для цього вольових зусиль. Встановлено, що понад половини дітей 5-7 років (54%) намагаються через звернення до дорослого уточнити інструкцію, попросити допомоги, очікують роз'яснення. При цьому 14% досліджуваних уникнули необхідності дати відповідь на поставлене запитання, відмовились придумувати кінцівку речення.

Ми намагалися з'ясувати у дітей старшого дошкільного віку, в чому полягає їхній план виконання завдання. 36% дітей відповіли, що план полягає у виборі ефективних засобів досягнення мети, спокійному та виваженому просуванні до неї, прагненні не відволікатися на стороннє і не гаяти часу. Водночас 42% досліджуваних визнали, що сподіваються на часткову, а 22% – на повну допомогу дорослого. Надмірна прив'язка дітей старшого дошкільного віку до зовнішньої допомоги актуалізує необхідність приділити увагу вихованню у них самостійності.

Сформованість цілеспрямованості як вольової риси особистості передбачає уміння дитини бути зосередженою на досягненні конкретної мети, не відволікатися на стороннє. Концентруватися на меті дітям допомагає сила волі, сильне бажання досягти успіху, здатність докласти необхідних зусиль (38%); нагадування дорослого не відволікатись, його навідні запитання та допомога (42%); мої позитивні думки і мрії (12%); бажання виконати вимогу дорослого (8%).

Драматичність моменту зіткнення дошкільника з перешкодами на шляху до мети підтверджується їхніми відповідями. Так, лише 26% дітей 5-7 років сказали, що труднощі їх не лякають, тому що так вони навчаються їх долати. Водночас 34% досліджуваних визнали, що сильно переживають, коли в них щось не виходить, навіть дратуються. 28% дітей старшого дошкільного віку визнали, що звертаються за допомогою до дорослого, а 12% – втрачають інтерес до складної діяльності й готові її кинути незавершеною. Дані засвідчують необхідність вправлення дошкільників у здатності долати перешкоди на шляху до мети.

Важливість виховання у дошкільників цілеспрямованості, самостійності та наполегливості як вольових рис особистості підтверджують варіанти відповідей дітей на шосте речення, яке їм слід було завершити. Близько третини дошкільників (36%) підтвердили, що, як правило, в них усе виходить, їм не треба звертатись за допомогою до дорослого; 46% досліджуваних визнали, що їм вкрай складно не звернутися за допомогою, коли вони стикнулись з труднощами, тому вони до неї вдаються; 18% дітей 5-7 років констатували, що без допомоги дорослого їм не вдається виконати складне завдання.

Добираючи варіант відповіді на останнє речення, 42% дошкільників зазначили, що вони завжди доводять розпочате до кінця; 48% – доводять до кінця лише час-від-часу; 10% дітей 5-7 років зазначили, що доведення розпочатого до кінця становить для них неабияку перемогу, яка вдається лише при постійній допомозі дорослого.

Таким чином підтверджено, що близько третини дітей старшого дошкільного віку вміють діяти цілеспрямовано і самостійно як правило, близько половини використовують для цього допомогу та емоційну й інструментальну підтримку дорослого, а близько п'ятої частини дітей 5-7 років без допомоги дорослого взагалі не діють. Посилення уваги до виховання у дошкільників вольових рис особистості залишається актуальним завданням виховного процесу.

В ході цілеспрямованих спостережень за вольовими діями досліджуваних старшого дошкільного віку було зафіксовано: здатність уважно вислуховувати інструкцію дорослого, швидко включатися у роботу, діяти самостійно та цілеспрямовано, знаходити власні помилки та виправляти їх без звернень по допомогу, доводити розпочате до кінця. З'ясувалося, що від 30% до 34% досліджуваних характеризувалися високим рівнем розвитку вольових якостей; від 24% до 28% дошкільників вирізнялися нестабільністю поведінки; від 26% до 30% – певною мірою залежали від підтримки та допомоги дорослого; від 8 % до 20% дітей 5-7 років без зовнішньої допомоги втрачали інтерес, уповільнювали темп роботи, могли залишити її незавершеною.

В ході спостережень за характером поведінки дошкільників під час моделювання експериментальної ситуації, було зафіксовано такі прояви: 46% дітей надали пріоритет виконанню завдання, яке не передбачало допомоги дорослого; при цьому 18% з них вельми швидко відмовились від нього і обрали той варіант, який уможлиблював звернення за допомогою. Таким чином, лише 28% дошкільників виявили справжню самостійність та цілеспрямованість, успішно досягли поставленої мети. Водночас 54% дітей 5-7 років зразу обрали варіант, який передбачав можливість звернутись по допомогу. З них 32% використали цю можливість не більше двох разів, а 22% – звертались за нею значно частіше. Такий характер поведінки актуалізує необхідність вправлення дошкільників в уміннях діяти

цілеспрямовано, долати перешкоди на шляху до мети, доводити розпочате до кінця.

Базуючись на виділених раніше критеріях, показниках кожного і компонентах, ми порівняли дані, отримані з допомогою комплексної методики, застосованої у констатувальному експерименті, між собою та визначили рівні сформованості у дітей старшого дошкільного віку цілеспрямованості. Усього визначено чотири рівні розвитку цілеспрямованості у дітей 5-7 років: високий, оптимальний, середній та низький. Характеристику кожного подано у таблиці 2.2

Таблиця 2.2

Розподіл досліджуваних за рівнями розвитку цілеспрямованості

РІВНІ	ОСОБЛИВОСТІ	КІЛЬКІСТЬ (у%)
<i>Високий</i>	Знання чіткі, коло інтересів широке, ціннісне ставлення розвинене, характер поведінки здебільшого вольовий. Прогностичні та ретроспективні оцінки адекватні. Завжди зосереджена на меті, прагне її досягти, мобілізується на додання труднощів, доводить розпочате до кінця. Не боїться помилитися, швидко відмовляється від помилкових дій, варіює способи, досягає успіху, радіє своїй спроможності. Планує свою діяльність. Прагне пізнати нове, невідоме, проявляє елементарні форми креативності. Довіряє своєму досвіду.	24
	Знання достатні, поводить самостійно, цінує успіх, прагне його досягти. Здебільшого правильно передбачає	

Оптимальний	<p>майбутній результат діяльності, діє цілеспрямовано і наполегливо. Водночас звертається по допомогу до дорослого. Планує діяльність, проте часто відступає від своїх планів. Під час зіткнення з труднощами уповільнює темп, відволікається, проте, як правило, досягає успіху. Виявляє інтерес до нового, проявляє творчу ініціативу, позитивно ставиться до свого досягнення.</p>	28
Середній	<p>Знання нечіткі, вельми схематичні. Прогностичні оцінки завищені, ретроспективні неадекватні. Зорієнтована на дотримання вимог дорослого. Боїться помилитися. Прагне досягти результату малою кров'ю. Діє поза планом, потребує допомоги та підтримки дорослого. Емоційно нестійкі, під час зустрічі з труднощами губляться, нервують, звертаються по допомогу. До проявів креативності ставиться обережно, намагається виконати завдання, як треба, за вимогою. Коло інтересів нешироке, роздивляється невідоме здаля. Оцінка дорослого важливіша за самооцінку. Прагне досягти успіху, хитрує.</p>	36
Низький	<p>Обсяг знань обмежений, коло інтересів вузьке, орієнтується на дотримання вимог дорослого. У діяльність включається повільно, обережно. Уникає прогнозу</p>	12

	<p>майбутнього результату. Виявляє боязкість, невпевненість у собі, не ризикує, не проявляє творчу ініціативу. Складати плани не вміє, діє навмання. Прагне не стільки досягти успіху, скільки уникнути неспіху. Без допомоги дорослого втрачає інтерес до діяльності, може залишити роботу незавершеною.</p>	
--	---	--

Наведені у таблиці 2.2. дані засвідчують, що з метою підвищення ефективності процесу виховання цілеспрямованості у дітей 5-7 років життя необхідно організувати спеціальну виховну роботу, розробити спеціальні методичні вправи та рекомендації педагогам ЗДО. Отже, йдеться про два основні напрями виховної роботи – з досліджуваними 5-7 років та дорослими (педагогами ЗДО та батьками).

2.3. Система ефективного формування цілеспрямованості дітей старшого дошкільного віку

Формування у дітей старшого дошкільного віку цілеспрямованості передбачало розробку системи методів під кожна з визначених вище педагогічних умов оптимізації освітнього процесу. Робота має спрямовуватися на роботу з дошкільниками, вихователями ЗДО та батьками вихованців.

РОБОТА З ДОШКІЛЬНИКАМИ

Згідно першої педагогічної умови, увагу слід приділити *розширенню уявлень дітей про цілеспрямованість як здатність формулювати, утримувати та досягати певної мети діяльності*. Для цього доцільно використати цикл бесід спеціальної спрямованості, читання художньої літератури та перегляд мультиплікаційних фільмів, присвячених розвитку волонічних рис особистості взагалі, цілеспрямованості зокрема.

Бесіди

Можна проводити з усією групою досліджуваних старшого дошкільного віку або з підгрупами дітей, які вирізняються різними рівнями сформованості цілеспрямованості. Бесіди передбачали пояснення вихователем змісту даної категорії, визначення її ролі у житті, необхідні для цього уміння і навички. Бесіди проводяться один раз на тиждень упродовж періоду формування. Форма проведення – діалогічна. Вихователь ставить запитання, діти по черзі висловлюють власні судження з приводу запитаного. По завершенні педагог підводить підсумки стосовно цілеспрямованості як вольової риси особистості, якою засвідчується здатність усвідомлювати мету, добирати адекватні засоби долання перешкод на шляху до неї, уміння відмовлятися від непродуктивних дій та виправляти свої помилки, доводити розпочате до кінця та радіти досягненню успіху.

Орієнтовні теми бесід: «*Що означає усвідомити мету?*», «*Чи складно досягти конкретної мети?*», «*Цілі проміжні і кінцева*», «*Цілеспрямованість дій – це важливо!*», «*Як допомогти собі не відволікатися на стороннє?*», «*Коли стикаєшся з труднощами, необхідно докласти вольових зусиль*», «*Як відрізнити цілеспрямовану поведінку від нецілеспрямованої?*», «*Чи можна досягти одного результату різними способами?*», «*Що означає підміна мети?*», «*Чому ми хочемо досягти кінцевої мети?*», «*Як підкорити думки і дії досягненню поставленій меті?*», «*Чого мені не вистачає, щоб поводитися цілеспрямовано?*», «*Що таке безпорадність?*», «*Які дії вважають безцільними, хаотичними?*».

Читання дитячої художньої літератури

Розширенню уявлень дітей старшого дошкільного віку про вольові риси особистості, їх значення та роль цілеспрямованості сприятиме читання дитячої художньої літератури. Стане у нагоді Хрестоматія для ДНЗ. Твори для дітей п'ятого року життя; Книжка казок, які навчають та виховують (Хрестоматія для читання дітям), Велика хрестоматія для малят та інші дитячі художні твори. Вихователеві лише належить відібрати з них найбільш

підходящі, які привертають увагу до вольової сфери, навчають наполегливості та досягненню поставленої мети.

Перегляд мультфільмів

Дитячі мультфільми впливають, у першу чергу, на чуттєву сферу дітей 5-7 років життя, навчають сміливості й рішучості, наполегливості, умінню досягати поставленої мети. Завдяки емоційному компоненту знання дошкільників легше засвоюються, міцніше запам'ятовуються, допомагають зрозуміти, як правильно діяти в утруднених ситуаціях, долати перешкоди на шляху до мети, разом радіти досягненню успіху. Експериментатор або вихователь разом з дітьми дивляться мультфільми, герої яких виявляють сміливість, здатність впоратися із страхом, спроможність подолати невпевненість у собі або самовпевненість. Колективне обговорення переглянутого має на меті посилити значення сміливої, впевненої поведінки для успішного розв'язання проблем. Передбачено 5 переглядів (раз на два тижні) таких мультиків: Дідова дочка, Морозко, 12 місяців, Гидке каченя, Попелюшка та інші.

Згідно **другої педагогічної умови**, слід актуалізувати практичну сферу дошкільників, *вправляти дітей в уміннях планувати ефективні способи дій та самостійно досягати успіху в конструктивній діяльності*. З цією метою вихователь має вправляти дітей старшого дошкільного віку в умінні планувати свої дії, перевіряти їх ефективність, самостійно досягати кінцевої мети. Він може використати для цього різноманітні вправи, моделювання експериментальних ситуацій, творчі завдання та ігри.

Вправи

Стане у нагоді комплекс вправ, спрямованих на вироблення у досліджуваних 5-7 років умінь:

- діяти свідомо;

- зосереджуватися на меті, не відволікатися на стороннє;
- добирати адекватні способи і прийоми дій;
- поводитися цілеспрямовано, самостійно, наполегливо;
- не боятися помилок та труднощів;
- мобілізуватися на долаання перешкод;
- без потреби не звертатися за допомогою;
- раціонально використовувати допомогу дорослого;
- досягати кінцевої мети

Вправляючи дітей старшого дошкільного віку в умінні діяти цілеспрямовано, вихователь уводить у справи емоційний компонент (ставлення через міміку), когнітивний (через систему уявлень і знань) та поведінковий (з допомогою жестів, дій, вчинків). Реалізуючи цей комплекс, педагог сприятиме виробленню у дошкільників звички поводитись цілеспрямовано.

Моделювання експериментальних ситуацій

Вони спрямовувалися на створення спеціальних умов для вправлення дітей старшого дошкільного вік в уміннях:

- здійснювати прогноз майбутнього результату на початку діяльності;
- концентрувати увагу на меті, швидко включатися у конструктивну діяльність;
- добирати ефективні засоби діяльності, швидко відмовлятися від непродуктивних;
- не боятися помилитися, виявляти здорову міру ризику, проявляти креативність та вигадку;
- не підміняти мету, не спрощувати її;
- прагнути високих стандартів якості виконання;
- досягати кінцевої мети конструктивного завдання, радіти своєму успіху;

- утворивши коло, разом з однолітками святкувати свою спроможність доводити розпочате до кінця, досягати успіху, пишатися собою.

Педагог може спеціально моделювати експериментальні ситуації, пропонуючи дітям конструктивні завдання різної складності, а може актуалізувати зазначені вище уміння під час виконання дітьми дошкільного віку конструктивних завдань під час звичайних занять. Це слід робити систематично упродовж усього навчального року, привчаючи дітей до цілеспрямованої поведінки, самостійності та наполегливості.

При цьому слід пам'ятати: моделювання передбачає створення спеціальних умов, за яких прояви цілеспрямованості дитини старшого дошкільного віку стають предметом аналізу експериментатора, на них акцентується його увага, вони перетворюються на спеціальний предмет вивчення. Тобто, процес моделювання посилює, підкреслює досліджуване явище, робить його предметом наукового аналізу. Це відрізняє змодельоване заняття від традиційного.

Моделювалося виконання дошкільниками *конструктивних завдань експериментального характеру*, організованих дорослими. Використовувалися наступні досліди: «Яйце, яке плаває у воді», «Випаровування води зі склянок», «Рух води». Діти самостійно здійснювали відповідні дії: експериментували, узагальнювали, формулювали висновки. Дорослий оцінював об'єктивні досягнення малюків, аргументував свою оцінку, характеризував зусилля та активність, вказував на наявність необхідних та набутих знань, на успіх, результативність дій. Фіксувалися у дітей їх чутливість до оцінок дорослих, впевненість поведінки, самоповага до себе після здійснених дій та оцінок дорослого, судження про власні можливості, здобутки. За допомогою цього методу діти оцінювали свою здатність виконувати певні дії, вправлялися у такій поведінці, націлювали себе на досягнення успіху в діяльності.

Творчі завдання

Творче завдання – це така форма організації освітньої інформації, де поряд із заданими умовами та відомими даними дошкільникам надається можливість для самостійної та цілеспрямованої творчої діяльності, спрямованої на реалізацію їхнього особистісного потенціалу й отримання очікуваного продукту.

Дітям пропонується для виконання конструктивні завдання, які потребують від них умінь виявляти кмітливість, фантазію, творчу уяву, вигадку, здатність аналізувати, порівнювати, робити самостійні вибори, досягати кінцевої мети. Пропонується виконати три творчі завдання, які вирізняються змістом і спрямованістю. Проводяться упродовж місяця.

Детальніше про кожне:

- *Перше творче завдання («Який я?»)* спрямоване на усвідомлення дитиною себе як особистість та можливість представити уявлення про власне «Я» у різний спосіб. Усім дітям пропонується упродовж місяця створити та оформити книжку про себе як особу цілеспрямовану, орієнтовану на досягнення успіху. На обкладинці дитина малює свій автопортрет, вказує свій вік та стать. На сторінках саморобної книжки дитина характеризує свої вольові якості, розповідає про досягнення і прорахунки, розміщує власні результати своєї конструктивної діяльності. Поступово дитина оволодіває вмінням аналізувати життєдіяльність, виробляти самооцінки, прагнути самовдосконалення.
- *Мета другого творчого завдання* полягала у виборі досліджуваними варіанту виконання конструктивного завдання:
  - виконання за зразком, запропонованим дорослим;
  - виконання за власним задумом.

У протоколах спостережень фіксувалися: час роботи, зроблений дитиною вибір; звернення по допомогу, реагування на труднощі, доведення розпочатого до кінця, адекватність самооцінки.

Третє творче завдання мало на меті привчати дітей старшого дошкільного віку до здійснення самоконтролю під час виконання конструктивного завдання експериментального характеру. Виконувалося індивідуально кожним досліджуваним. Після пояснення інструкції педагог пропонував дитині:

- сформулювати прогностичну оцінку майбутнього результату;
- розповісти про свій план дій;
- оцінити проміжні результати;
- висловити судження щодо кінцевого продукту власної діяльності.

Експериментальний характер конструктивного завдання складав труднощі для дітей, звичних до постійної опіки, підтримки та допомоги дорослого. Педагог стимулював активність дошкільників, авансував високі очікування, дозував допомогу, уникав прямих вказівок способів дій. Усі реакції дітей 5-7 років фіксувалися у протоколах спостережень, що слугувало дороговказом у подальшій роботі з досліджуваними різних рівнів сформованості цілеспрямованості.

Ігри

На етапі формування можна використати комплекс ігор різного характеру, спрямованості, форми проведення, підпорядкованих завданню сприяти формуванню у досліджуваних старшого дошкільного віку цілеспрямованості та інших вольових якостей особистості. Наводимо нижче орієнтовний перелік ігор для використання вдома та у ЗДО: *«Хто впорається швидше?»*, *«Долаємо труднощі чесно»*, *«Як не відволікатись на стороннє?»*, *«Перемога без хитрощів»*, *«Цілеспрямованість і безпорадність. Що краще?»* *«Допомагаємо слабшому»*, *«Докладаємо вольових зусиль»*, *«Святкуємо перемогу разом»*. Досвідчені вихователі зможуть доповнити

запропонований список незвичних ігор, акцентуючи увагу дітей старшого дошкільного віку на важливості виховання волі.

Складання казок та оповідок

Експериментатор пропонує дошкільникам придумати казку або оповідання про сміливість та наполегливість, розповісти її (його), прокоментувати якості, дії та поведінку головного героя, порівняти з собою, зробити самостійні висновки. Даний метод було використано двічі. Було обрано такі теми: «Як сміливість допомогла мені під час подорожі», «Як я переміг свій страх». Перша ситуація вимагала від дітей пригадування подорожі з батьками й коротеньку розповідь про виявлену сміливість та подальше її обговорення. Друга ситуація спрямовувалася на усвідомлення дітьми необхідності долати свої страхи. Використання завдань такого характеру дозволяло дитині уявити себе сміливою, впевненою в собі, актуалізувала її бажання ставати впевненішою в собі.

РОБОТА З ДОРΟΣЛИМИ (ВИХОВАТЕЛЯМИ І БАТЬКАМИ)

Згідно *третьої педагогічної умови* слід було звести *цілеспрямованість з допомогою педагогічної оцінки до найвищих моральних та вольових чеснот*. Передбачалася активізація роботи з вихователями ЗДО та представниками сімей у напрямі оновлення змісту та форми висловлювання дошкільникам педагогічної оцінки. По-перше, йшлося про проведення практичного семінару та консультативної роботи з вказаного напрямку. По-друге, посилювалася увага до виховання в сім'ї та дошкільному закладі вольових рис особистості, зокрема цілеспрямованості, самостійності, наполегливості. Установка на формування вольових рис з допомогою педагогічної оцінки посилювалася під час проведення занять у звичних умовах життя дітей – на заняттях, під час прогулянки, в ході самостійних занять конструктивною діяльністю та у ході спеціально організованих ігор.

Перший напрям роботи з дорослими передбачав оновлення змісту та форми висловлювання оцінного судження батьків та педагогів ЗДО. Напрямок реалізовувався через організацію семінару-практикуму, тренінгу для вихователів «Вправляємося в умінні виховувати цілеспрямованість» та циклу тематичних консультацій для батьків. Детальніше про них йтиметься нижче.

Семінар-практикум для педагогів і батьків

«Вправляємось в умінні оцінювати дошкільника правильно»

Наголошується на важливій ролі педагогічної оцінки у формуванні у дошкільників вольових рис особистості. Зазначається, що частіше за усе дорослі недостатньо контролюють зміст і форму висловлювання своїх оцінних суджень. Тому варто познайомити педагогів і вихователів ЗДО з вимогами, яким має відповідати педагогічна оцінка. Базуючись на висловлених О.Кононко положеннях, на семінарі озвучено: педагогічна оцінка має:

- *об'єктивною*, тобто неупередженою, не містити суб'єктивної думки педагога про дитину;
- *адекватною*, відповідати реальним досягненням дошкільника та вкладеним особистим зусиллям;
- *мотивованою* – містити чітку аргументацію оцінного судження вихователя, бути доказовою, аргументованою, переконливою;
- *критичною*, тобто містити вказівки на певні недоліки, на недосяжність еталонного результату, попереджати самозаспокоєність дитини;
- *стимулюючою*, спонукальною, яка окреслює перспективу, актуалізує невикористані особистісні резерви, орієнтує на оптимістичний підхід;
- *диференційованою*: складатися з часткових оцінок конкретних аспектів конструктивної діяльності, містити вказівки на позитивні та негативні моменти;

- *зацікавленою*, яка засвідчує небезстороннє ставлення до дитини, інтерес до її особистості, радість з приводу успіхів та засмученість з невдач;
- *виразною* – такою, що засвідчує реальну думку батька або педагога, переконує дошкільника в її значущості, фіксує цінність отриманих нею результатів конструктивної діяльності;
- *зрозумілою*, чітко, доступно, просто висловленою вихователем (батьком); не містити надмірної мудрості, іносказань, суперечностей;
- *шанованою* – ввічливою, заснованою на визнанні гідності дитини, яка визнає її право на власні помилки та суб'єктивну думку.

Наголошується, що подана система вимог до педагогічної оцінки, не є вичерпною та бездоганною. Проте вона може слугувати певною схемою, орієнтуючись на яку, батьки та педагоги зможуть правильно використати своє право бути відповідальними експертами.

Тренінг для педагогів

«Вправляємося в умінні виховувати цілеспрямованість»

З огляду на педагогічну освіту вихователів ЗДО, проведення тренінгу слід організувати у формі діалогу, щоб кожний педагог мав можливість висловити власну думку, поділитись своїм досвідом, поставити запитання ведучому та учасникам тренінгу. Ми виходили з розуміння, що професійна діяльність вихователів дошкільного закладу відображає суб'єктивну значущість добровільної активності, значної вольової напруги задля досягнення кінцевої мети виховного процесу. Тренінг є методом корекції вольових якостей особистості, попереджаючи послаблення або її відмову від докладання вольових зусиль. Тренінг спрямований на оптимізацію психічного стану педагога, економне використання сил, долання перешкод на шляху до мети. До основних умов оптимальної корекції вольових якостей педагогів виступають: відповідний рівень їхнього інтелектуального та

комунікативного потенціалу, наявність позитивної мотивації, прагнення до самовдосконалення.

Теоретично доведена ефективність використання тренінгової програми як ефективного виховного засобу. Визначено зміст, структура і наукова логіка проведення тренінгу вольових рис вихователів ЗДО. Розроблена методика оцінки рівня розвитку цілеспрямованості, самостійності та наполегливості у педагогів, виявлені основні зміни у вказаних вольових якостях особистості.

У наукових джерелах воля визначається як здатність особистості діяти у напрямі свідомо поставленої мети, долаючи при цьому перешкоди та труднощі. Важливим є визнання зв'язку волі з метою, бажаннями і прагненнями особистості, з системою її цінностей. Таким чином, формуючи цілеспрямованість, ми вправляємося у проявах волі.

Тренінг як засіб психологічної корекції педагогів дошкільної сфери обраний у зв'язку з тією позитивною стороною, яку має групова форма роботи у порівнянні з індивідуальною. У тренінгу моделюється система взаємин і взаємозв'язків між колегами; зберігається можливість отримання зворотного зв'язку з ними; взаємодія у тренінговій групі створює напругу, що допомагає прояснити існуючі проблеми; ця форма сприяє саморозкриттю, самодослідженню, самопізнанню кожного учасника, бажання себе змінити. Це можливість змінити ставлення, знання, поведінку учасників з допомогою розвивального досвіду та формування навичок виконання конструктивної діяльності експериментального характеру. Педагоги самі усвідомлюють, знаходять, відкривають в собі особисті ресурси, способи поведінки, експериментують з ними.

Для відпрацювання злагодженості, узгодженості, розвитку точності рухів можна використати групові рухи (утворення кола, рух по колу), якими починається і завершується заняття. Доцільно використовувати дихальні вправи, що корисно для підтримки професійної діяльності. З метою звільнення від емоційної напруги та підвищення працездатності учасників.

можна застосувати методику вивільнення гніву або аутогенне тренування. Метод рольової гри дозволяє створити умови для самостійної участі у пошуку та прийнятті доцільних рішень. Заняття проводяться в умовах, наближених до реальних, пов'язаних з педагогічною діяльністю вихователів ЗДО.

Тренінгове заняття складається з трьох частин. Вступна частина і завершення займають по чверті усього часу. Близько половини часу приділяється увага власне роботі. Вступна частина передбачає знайомство учасників між собою, проведення одного-двох розминальних вправ, відповіді на запитання ведучого («Чого ви очікуєте від заняття?», «Що хорошого (незвичного) сталося сьогодні з вами?», «Назвіть одну хорошу і одну погану подію, які відбулися» тощо).

Власне робота має бути спрямована на підвищення ефективності вольових якостей педагогів. З цією метою створювалася екстремальна ситуація, яка пред'являла високі вимоги до прояву цілеспрямованості, самостійності та наполегливості. Увага приверталась до таких характеристик вказаних якостей: стійкості до зовнішніх впливів (цілеспрямованість, сила волі, самовладання), прийняття конструктивних рішень (готовність до ризику), готовність до дії (непевненість у собі, соромязливість, здатність мобілізуватися, шкала брехні тощо).

Проведений тренінг доводить системний характер вольових якостей особистості. Учасники тренінгу усвідомили, що зміни показників їхніх вольових якостей призводять до покращання адаптації до ситуацій успішного долаття перешкод на шляху до мети, прояву впевненості у собі, самостійної поведінки упродовж усієї діяльності. Учасники програми корекції вольових якостей в міру оволодіння методами та прийомами вольової саморегуляції сформували у себе алгоритм долаття перешкод, навчилися управляти своїми страхами, здійснювати прогнозування розвитку екстремальних педагогічних ситуацій, набували навичок цілеспрямованої поведінки та орієнтації на

досягнення успіху. Тренінг виявився ефективним засобом формування цілеспрямованості як вольової риси особистості.

Консультації для батьків

Консультування батьків має відбуватися на базі консультативного пункту. Проводяться індивідуальні та групові консультації. В останньому випадку збирають батьків дошкільників, які мають спільні або схожі проблеми. Проводяться консультації упродовж усього навчального року, про що батьків попереджають заздалегідь. Орієнтовні теми бесід: *«Що таке цілеспрямована поведінка?»*, *«Як вправляти дитину в умінні діяти цілеспрямовано?»*, *«Для чого потрібно бути цілеспрямованим?»*, *«Звідки береться дитяча безпорадність?»*, *«Виховуємо звичку не боятись помилитись»*, *«Підтримуємо здорову міру ризику»*, *«Допомагаємо дитині долати труднощі на шляху до мети»*, *«Що таке допомога інструментальна та емоційна»*, *«Привчаємо доводити розпочате до кінця»*, *«Як посилити радість від досягнення успіху»*. Досвідчені вихователі можуть доповнити запропонований перелік тем, виходячи з особливостей вихованців та батьків.

Четверта педагогічна умова дослідження спрямована на використання сучасних методів виховання у дошкільників адекватної самооцінки. Адекватна самооцінка вкрай важлива для формування у дітей старшого дошкільного віку самостійності, впевненості у собі, уміння поводитись цілеспрямовано, успішно досягати кінцевого результату діяльності. З цією метою планувалося проведення з вихователями ЗДО тренінгу, а з батьками – консультацій та оформлення пам'ятки. Детальніше по кожний з означених методів виховної роботи.

Тренінг для педагогів «Пізнай себе – пізнаєш інших»

Проведення тренінгу для педагогів відбувалося упродовж перших двох тижнів. Мета тренінгу полягала у збагачення й узагальненні уявлень педагогів ЗДО про сутність і роль адекватної самооцінки дошкільника в його життєдіяльності; встановлення ознак адекватної та неадекватної самооцінки, уточнення показників прояву кожної, визначення стратегії розвитку

адекватної самооцінки, самопізнання свого внутрішнього світу і переосмислення своєї значущості.

Основні завдання тренінгу полягали у:

- розвитку адекватного розуміння свого внутрішнього світу,;
- допомозі у знаходженні шляхів самовдосконалення особистості;
- формуванні саморефлексії, емпатії, педагогічної толерантності, довіри;
- підвищенні впевненості в собі, у своїх можливостях, підкріплення позитиву від оточуючих;
- сприянні комфортному психологічному мікроклімату у групі учасників тренінгу;
- навчанні прийомів ауторелаксації для зняття нервово-емоційного напруження.

Структурою тренінгу передбачалися: вступна частина, релаксійний комплекс, вправи на згуртованість учасників, на самопрезентацію, на переживання успіху, додання стресу; виконання конструктивного завдання з подальшим самозвітом; завершення тренінгу утворенням кола та підведенням підсумків Детальніше про кожну складову тренінгу.

I. Вступне слово : «Шановні педагоги! Сьогодні ми з Вами у цьому знайомому нам всім колі зібралися, щоб продовжити заняття з такою мудрою назвою "Пізнай себе-пізнаєш інших". Мені хотілося б, щоб, спілкуючись у цьому колі, ми глибше пізнали свій внутрішній світ, себе, намагалися зрозуміти себе через спілкування з дітьми старшого дошкільного віку. Те, якої людина про себе думки, залежить від того, наскільки вона себе приймає, вірить у себе та свої можливості. Люди, які почуваються щасливими, вважають, що їх люблять, що вони є потрібними, що до них добре ставляться інші, що вони здібні та їх цінують. Вони, як правило, мислять позитивно.

II. Релаксаційний комплекс «На хвилях фантазії» А тепер давайте скинемо напруження Сядьте зручно. Краще заплющити очі. Якщо відчуваєте

дискомфорт із заплющеними очима, можете тримати очі відкритими. Глибоко вдихніть і повільно видихніть повітря. Знову вдихніть і видихніть. Дихайте рівно і глибоко. Постарайтесь максимально розслабити м'язи свого тіла. Для цього мислено пройдіться по тілу зверху донизу. Розслабте м'язи обличчя... Відчуйте, як тяжіють ваші повіки... М'язи потилиці, шиї... М'язи спини, грудей, живота... М'язи рук і ніг... Відчуйте, як ваші руки і ноги стають важкими, сповнюються теплом. Ваше тіло продовжує поринати у стан спокою, відпочинку. Уявіть, що ви пливете у човні, на хвилях своєї фантазії. Погода сонячна, безвітряна. Течія несе вас плавно. Приємно пестять слух звуки, які здійснює човник, що пливе. Вода спокійна, прозора, чиста. Крізь неї видно підводний рослинний світ, рибу, що пропливає. Ви відчуваєте, що тут Вам ніхто і ніщо не може завадити. Ви наодинці з природою. Ви відчуваєте гармонію цього світу, насолоджуєтесь цією безмежною тишею. Вам тепло і затишно. Деякий час перебувайте у цьому комфортному, спокійному стані. А зараз, не поспішаючи, повертайтеся у ситуацію «тут» і «тепер». Глибоко вдихніть. Розкрийте очі. Підніміться..

III. Вправа на згуртованість групи «Струм». Учасникам, які стоять у колі, тримаючись за руки, дається установка відчутти себе складовими цілісного організму; відчутти той струм, який зароджується в колі і передається через руки товаришів, згуртовуючи всіх в єдине ціле, об'єднане спільною метою.

IV. Вправа «Самопрезентація». Всі ми з Вами знайомі. Я пропоную презентувати себе так, щоб ми ще більше «побачили» Вас в іншому, непізаному «ракурсі». Отже, продовжуємо речення по колу: «Не хочу хвалитися, але я ...» (Риси характеру, особливості, інтереси, вподобання). Рефлексія вправи: Чи важко (легко) було висловитися про себе? Чому? (Ваші відчуття).

V. Вправа «Налаштуйся на успіх». Ведучий пропонує налаштуватися на впевненість в собі, у своїх силах. Завдяки усвідомленню досягнутого

успіху ви відчуваєте в собі більше сил, більше цілеспрямованості, більше почуття власної гідності й усі ці почуття роблять внесок у почуття впевненості в собі. Коли Вас охоплює стан невпевненості в собі, у своїх силах, корисно дати собі установку: « Уявіть себе на березі моря. Ви бачите, як хвилі набігають на піщаний берег. Великі, сильні хвилі з бурунами білої піни. Ви відчуваєте силу і розкутість морських хвиль. Вдихаєте свіже повітря і відчуваєте, що і Вас наповнює сила і могутність. Разом з цим з'являється неясне відчуття радості. Ви знаєте, що успіх – поряд. Успіх – Ваш. Вам доведеться багато працювати, долати складнощі. І все одно – Вам радісно йти шляхом успіху. Ви обов'язково досягнете його. Відчуйте почуття радості, впевненості і сили. Ви прекрасно почуваетесь та здатні домогтися успіху».

VI. Інформаційне повідомлення «Як подолати стрес?» Уникнути стресів у житті неможливо. Лише теоретично люди вчаться на чужих помилках. А в житті кожен сам зазнає болю через власні помилки та незаслужену несправедливість ближніх чи навколишніх. Стрес може виконувати роль мобілізуючого чинника. У відповідь на значний за силою і тривалістю стрес у вас виникає адаптаційний синдром – сукупність адаптаційних реакцій організму, що мають загальний захисний характер. Розвиток адаптаційного синдрому розпочинається стадією тривоги, яка завершується мобілізацією захисних реакцій особистості і переходить у стадію підвищеної стійкості організму до різних впливів. Завершальною стадією може бути як стабілізація стану, так і виснаження організму. Отже, якщо не допустити виснаження організму, то розвиток адаптаційного синдрому дає чимало вигоди. Не бійтеся стресу. Змініть свій погляд на стрес, щоб допомогти його подолати. Якщо не стрес керує Вами, а ви – ним.

1. Не перебільшуйте небезпеку. Намагайтесь «не накручувати» себе домислюванням, фантазуванням.

2. Якщо тривоги пов'язані з невизначеністю ситуації, постарайтесь спрогнозувати можливі варіанти розвитку подій. Запитайте себе: що може

трапитись найгірше? Спробуйте примиритись із цим. А тепер зосередьте зусилля, щоб реалізувати найкращий варіант виходу із скрутного становища.

3. Візьміть собі за правило не приймати серйозних рішень у надто схвильованому стані..

4. Якщо ви помилились, повелися необачно, не картайте себе за це. Краще проаналізуйте ситуацію, що склалась, подумайте, що ви хочете змінити, як і коли.

5. Будьте доброзичливими до навколишніх, терплячими, вмійте вибачати.

6. Намагайтеся завжди бути зайнятими, якщо колись і нецікавою, то принаймні, необхідною справою для Вас.

7. Якщо маєте чимало проблем, створених вашим запальним настроєм – не впадайте у відчай. Зосередьте свою увагу спочатку не на важливих, а на вкрай необхідних справах. Потім беріться за важливі.

8. Займіться аутогенним тренуванням, використовуйте його для корекції емоційних станів під час нервово-емоційних навантажень, для подолання наслідків стресових ситуацій.

VII. Виконання конструктивного завдання експериментального характеру та здійснення педагогічної кефлексії: Усі учасники тренінгу виконують складне конструктивне завдання (з паперу). Після його завершення ведучий просить проаналізувати процес та результати діяльності, віждповівши на запитання: «Чи простим виявилось завдання? Наскільки легко/складно було його виконати? Яких труднощів ви зазнали на шляху до мети? Як оцінюєте процес своєї діяльності та її результати? Прокоментуйте, чому саме схилились до такої оцвінки. Подумайте, що вам слід покращати, над чим попрацювати..

VIII. Підведення підсумків. Вправа «Мені було... тому що...»

Наприкінці тренінгу його учасники прощаються один з одним. Вони утворюють коло, беруться за руки і роблять короткі висновки. Кожний визначає, що він усвідомив завдяки тренінгу, які висновки зробив, як планує

змінити зміст та форму педагогічної оцінки. Кожний учасник дякує за науку, за практичне налаштування на самоаналіз.

Консультації для батьків

На базі консультпункту час-від-часу вихователь проводить консультації для представників сімей, пояснює значення адекватної самооцінки дитини та її залежність від змісту та форми допомоги батьків. Нижче наводиться орієнтовний перелік консультацій: «Хочу і можу», «Самоповага дитини», «Адекватна самооцінка», «Що гірше: занижена або завищена самооцінка?», «Кінцевий результат та вкладені в нього зусилля», «Як правильно допомагати дошкільнику?», «Зміст і форма допомоги дорослого», «Інструментальна та емоційна підтримка», «Справедлива і несправедлива оцінка», «Чому дитина не може правильно себе оцінити?», «Критерії оцінки конструктивної діяльності» тощо. Вихователь може варіювати теми консультацій, враховуючи проблеми дітей своєї групи.

Слід передбачити надання пояснень щодо проблемних моментів та відповіді на запитання батьків з даної теми. На консультаціях педагог повідомляє дорослим ознаки певних видів самооцінювання дітей, що сприяє усвідомленню батьками специфіки означених особливостей. Консультації спрямовують батьків на пошук найбільш оптимальної стратегії взаємодії з дітьми в умовах сім'ї. Вихователь намагається надати батькам можливість обдумати власну повсякденну практику реагування на успіхи та невдачі дитини. По закінченні консультацій варто запропонувати увазі дорослих пам'ятки, які орієнтували представників сімей на дотримання певних стратегій поведінки з дітьми, що мають адекватну та неадекватну самооцінку – завищену або занижену.

Пам'ятка для батьків

Пам'ятка слугує «підказкою» батькам, пропонує поради щодо врахування особливостей самооцінки дітей старшого дошкільного віку в їхньому вихованні, рекомендує вибір правильної поведінки:

1. Щодо всіх категорій дошкільників *дорослий (педагог чи батьки)* має оцінювати результати конкретної конструктивної діяльності, дії або поведінку дитини, а *не її особистість*. Дотримання цієї тези у практиці поведінки сприятиме об'єктивній оцінці успіхів і досягнень дитині

2. Дитина, яка має адекватну самооцінку, має відчувати з боку дорослого довіру до себе. Під час здійснення нею конструктивної діяльності бажано не втручатися, не відволікати її від зосередженої роботи. Натомість допомагати опосередковано і то лише у разі об'єктивної необхідності. Варто надавати більше самостійності: приймати власні рішення, здійснювати свої вибори, доводити розпочате до кінця. Стимулювання цілеспрямованої поведінки вправлятиме дошкільників умінні працювати зосереджено, не відволікатися на стороннє, досягати поставленої кінцевої мети.

3. З дитиною, яка має *занижену самооцінку*, варто:

- постійно підтримувати її починання, висловлювати впевненість в її можливостях («Я вірю, що ти зможеш!»);
- разом пригадати ситуації, коли вона досягала успіху;
- налаштовувати її на позитивний результат, заохочувати прикладання зусиль на долавання труднощів;
- диференціювати завдання, враховуючи рівень цілеспрямованості дошкільника;
- створювати ситуації успіху, разом радіти з нього;
- обговорювати процес та результати конструктивної діяльності, аналізувати причини успішності-неуспішності, розвивати уміння дитини адекватно оцінювати свої можливості;

4. По відношенню до дитини, яка має *завищену самооцінку* варто:

- звертати її увагу на наявні помилки та невикористані можливості;
- застерігати від надмірної самовпевненості;
- ілюструвати результати самовпевненої поведінки прикладами з життя, з допомогою художньої літератури та перегляду мультфільмів відповідної спрямованості;

- наводити приклади негативних наслідків надмірної впевненості;
- утримуватися від необ'єктивно високої оцінки досягнень та поведінки;
- вправляти дошкільника в умінні адекватно себе оцінювати та визнавати чесноти та високі досягнення однолітків;
- культивувати правдивість, чесність, совісність як найвищі моральні цінності;
- уникати прямих підказок дитині способів дій з метою розв'язання проблеми замість неї.

Наведені поради стануть у нагоді під час вибору батьками правильної стратегії поведінки в ситуаціях зіткнення дітей старшого дошкільного віку з труднощами, формування у них уміння фіксувати увагу на досягненні кінцевого результату, в ході розвитку здатності не боятися помилок, відмовлятися від непродуктивних дій, варіювати способи просування до мети, щиро радіти своїм успіхам.

Комплекс описаних вище методів формування вольових рис особистості взагалі, цілеспрямованості зокрема, та адекватної самооцінки дошкільників охоплює усіх учасників формувального експерименту – дітей старшого дошкільного віку, педагогів експериментального ЗДО та батьків вихованців. Педагоги і батьки можуть скористатись запропонованою комплексною методикою, оптимізувати виховний процес в сім'ї та дошкільному закладі, формувати у дітей 5-7 років адекватну самооцінку та вольові риси особистості – цілеспрямованість, самостійність та наполегливість.

Висновки до розділу 2

Розроблено програму констатувального експерименту, створено комплексну методiku дослідження цілеспрямованості дітей старшого дошкільного віку, проведено експериментальну роботу, проаналізовано емпіричні дані, встановлено рівні сформованості цілеспрямованої поведінки

досліджуваних 5-7 років, запропоновано систему оптимізації виховного процесу, спрямованого на розвиток цілеспрямованості як вольової риси характеру.

Визначено критерії оцінки міри сформованості у дітей старшого дошкільного віку цілеспрямованості, до яких віднесено: прогнозування майбутнього результату, мотивація досягнення, вміння планувати діяльність, досягнення успіху. Структурними компонентами цілеспрямованості визначено: когнітивний (система знань та уявлень), емоційно-ціннісний (ставлення до цілеспрямованості як до цінності), поведінковий (сформованість умінь та навичок прояву цілеспрямованої поведінки).

До розробленої діагностичної методики дослідження увійшли: індивідуальні бесіди, проєктивна методика, спостереження та моделювання експериментальної ситуації. Визначено чотири рівні сформованості у дітей 5-7 років життя цілеспрямованості: високий, оптимальний, середній та низький. Представники високого рівня характеризувались гармонійним поєднанням знань, ставлення та реальних умінь. Дошкільники, віднесені до оптимального рівня розвитку цілеспрямованості, характеризувалися обережнішою за попередніх стратегією поведінки під час виконання конструктивного завдання, нижчою схильністю до ризику, здатністю досягати успіху. Діти, які увійшли до складу групи з середнім рівнем розвитку цілеспрямованості, проявили ситуаційність поведінки, більшу залежність від допомоги дорослого.

Дошкільники низького рівня утруднювалися з прогностичними оцінками, прагнули не стільки досягти успіху, скільки уникнути неуспіху, не вміли планувати свої дії та без допомоги дорослого досягати кінцевої мети.

Системою оптимізації передбачалася комплексна робота з усіма учасниками експерименту – дітьми старшого дошкільного віку, їхніми батьками та вихователями ЗДО. Ефективність виховання цілеспрямованості підвищувалася завдяки використанню у роботі з дошкільниками тематичних бесід, читанню дитячої художньої літератури, перегляду мультфільмів,

використанню циклу вправ, моделюванню експериментальних ситуацій та творчих завдань, застосуванню ігор, складанню дошкільниками казок та оповідок про власну цілеспрямованість. Виховна діяльність посилювалася завдяки використанню системи консультацій для батьків, оформлення пам'яток, проведенню семінару-практикуму та двох тренінгів, які сприяли формуванню вольових рис особистості та розвитку адекватної самооцінки.

ВИСНОВКИ

Внаслідок вивчення наукової літератури з обраної теми дослідження та аналізу емпіричних даних констатувального експерименту, ми дійшли таких висновків:

За першим завданням схарактеризовано цілеспрямованість як наукову категорію. Цілеспрямованість – вольова якість особистості, риса характеру дитини старшого дошкільного віку, яка характеризується умінням усвідомлювати мету, утримувати її упродовж усієї діяльності, не підмінити та не спрощувати її, не відволікатися на стороннє, виявляти самостійність та наполегливість, долати перешкоди на шляху до мети, доводити розпочате до кінця та більш-менш адекватно оцінювати вкладені у кінцевий продукт зусилля.

Встановлено, що проблемі виховання цілеспрямованості у старшому дошкільному віці присвячено значно більше наукових праць минулого, ніж сучасності. На сьогодні фактично відсутні роботи, присвячені безпосередньо вказаній вольовій якості особистості. Здебільшого окремі факти стосовно уміння дошкільників виявляти цілеспрямованість містяться у працях більш загального характеру, де вона згадується опосередковано, в контексті інших вольових рис характеру.

Згідно другого завдання теоретично обґрунтовано педагогічні умови оптимізації освітнього процесу у ЗДО, спрямованого на виховання у дітей 5-7 років цілеспрямованості у конструктивній діяльності. Сформульовано певні правила, яким має відповідати життєдіяльність дитини старшого дошкільного віку: вона має бути упорядкованою, організованою, безпечною; дитина має знати, що, коли і чим вона має займатися; слід привчати дошкільника до самостійності, залучати дитину до виконання певних обов'язків; доцільно навчити дошкільника володіти своїми почуттями і бажаннями, долати страхи, стримувати біль та образи; слід вправляти дошкільника в умінні активно долати труднощі, діяти цілеспрямовано,

володіти самоконтролем, досягати поставленої мети; здатність відкласти винагороду.

До основних педагогічних умов, що оптимізують процес виховання, віднесено:

1.Розширення уявлень дітей про цілеспрямованість як здатність формулювати, утримувати та досягати певну мету діяльності.

2.Вправлення дошкільників в умінні планувати ефективні способи дій та самостійно досягати успіху у конструктивній діяльності.

3.Зведення цілеспрямованості з допомогою педагогічної оцінки до найвищих моральних та вольових чеснот.

4.Використання інноваційних методів виховання у дошкільників адекватної самооцінки.

Упровадження у педагогічну практику вказаних умов сприятиме більш ефективному вихованню у дітей 5-7 років цілеспрямованості як вольової якості особистості.

Згідно **третього завдання** розроблено критерії, показники та визначено структурні компоненти цілеспрямованості. В якості основних критеріїв оцінки міри сформованості цілеспрямованості як вольової риси особистості дітей старшого дошкільного віку використано: уміння прогнозувати майбутній результат, мотивація досягнення, здатність планувати свою діяльність, досягнення кінцевої мети. Основними структурними компонентами цілеспрямованості визначено: когнітивний (систему знань та уявлень про цілеспрямованість та її роль в житті), емоційно – ціннісний (ставлення до уміння досягати мети, доводити розпочате до кінця як до найвищої моральної цінності), поведінковий (здатність проявити уміння передбачати мету, прагнути її досягти, планувати свої дій, досягти кінцевий результат).

Відповідно до **четвертого завдання** схарактеризовано рівні вихованості у дошкільників цілеспрямованості як інтегративної якості особистості. Усього визначено чотири рівні сформованості цілеспрямованості дітей 5-7

років як вольової риси особистості: високий, оптимальний, середній, низький.

До високого рівні віднесено 24% дітей старшого дошкільного віку, які правильно прогнозують майбутній результат, прагнуть успіху, планують свою діяльність та успішно доводять розпочате до кінця. До оптимального рівня сформованості цілеспрямованості увійшли 28% дошкільників, здатних виробляти прогностичну оцінку, які прагнуть досягти успіху і докладають для цього особистих зусиль, проте більше, ніж попередні діти, потребують допомоги дорослого, уповільнюють діяльність під час зіткнення з труднощами, але доводять розпочате до кінця. Середній рівень сформованості цілеспрямованості зафіксовано у 36% дітей старшого дошкільного віку, що становить більше третини всієї групи. Ці дошкільники характеризувалися завищеними прогностичними оцінками, мотивацією досягнення, недостатньою цілеспрямованістю, самостійністю і наполегливістю. Вони вирізняються нестійкістю емоцій, частим зверненням за допомогою до дорослого, досягненням успіху малою кров'ю. Низький рівень сформованості цілеспрямованості склали 12% дітей 5-7 років, які уникали необхідності прогнозувати майбутній результат, прагнули уникнути неспіху, не вміли планувати свою діяльність, без допомоги дорослого могли кинути роботу незавершеною, відволіктися на стороннє або спростити мету.

З метою виконання **п'ятого завдання** дослідження розроблено систему формування у дітей 5-7 років цілеспрямованості у конструктивній діяльності експериментального характеру. Передбачено реалізацію комплексного підходу, згідно з яким учасниками формувального експерименту мають стати діти старшого дошкільного віку, їхні батьки та вихователі ЗДО.

Відповідно до розроблених у дослідженні педагогічних умов, систему знань дітей розширюватимуть з допомогою систематичного проведення тематичних бесід, читання дитячої художньої літератури та перегляду мультфільмів відповідної тематики, складання казок та оповідок. Уміння поводитись цілеспрямовано вдосконалювалося з допомогою вправ,

виконання творчих завдань, участі в ігровій діяльності та моделювання експериментальних ситуацій.

Вдосконалюючи обізнаність батьків щодо цілеспрямованості, особливостей її виховання у старшому дошкільному віці, засобів оптимізації процесу формування даної вольової риси особистості, був проведений тренінг для представників сімей, серія тематичних консультацій та оформлена пам'ятка для батьків.. Враховуючи педагогічну підготовку вихователів ЗДО, для них був проведений семінар-практикум, який сприятиме їхньому практичному самовдосконаленню та організованій тренінг, присвячений покращанню самооцінок та педагогічної рефлексії.

Результати проведеного дослідження не вичерпують широти постанови питання щодо виховання цілеспрямованості. Подальшого дослідження вимагають питання експериментального вивчення особливостей прояву цілеспрямованості дошкільників 3-7 років у різних видах діяльності та методичне забезпечення процесу її виховання у ЗДО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агіляр Туклер В. В. Ініціативність дитини дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема сучасності. Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки : матеріали VI щорічної Всеукр. наук.-практ. конф., 21 квітня 2016 р. С. 77-84.
2. Агіляр Туклер В. В. Формування самостійності у дитини раннього віку: психолого-педагогічний аспект. Педагогіка. Вісник Інституту розвитку дитини. Збірник наукових праць. Вип. 4. Київ, 2009. 164 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти України / наук. Кер. А. М. Богуш; кол. Авт. : Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л. [та ін.]. – К.: [М-во освіти і науки, молоді та спорту України], 2012. 26 с.
4. Байер О. М. Розвиток психічної саморегуляції старших дошкільників у різних видах доступної дитині довільної активності / О. М. Байер // Социальные ктивної: ктивної проблеми теории и практики: Межд. ктивно. Сб. научн. Работ. – К.- Запорожье – Одесса: КНУ им. Т. Шевченко, ОНУ им. И. И. Мечникова, ЗНУ, ГУ «ЗИГМУ», 2005. Вып. 26. 20 с.
5. Беленька Г., Васильєва С. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр ; за заг. ред. О. Рейпольської. – Харків. : «Друкарня Мадрид», 2015. – 330 с.
6. Бех І. Д. Від волі до особистості / І. Д. Бех. – К. : Україна-Віта, 1995. – 220 с.
7. Бех І. Д. Виховання особистості. Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 342 с.
8. Богуш А. М., Грама Н. Г., Лучан Н. І. Розвиток особистості дитини дошкільного віку у різних видах діяльності. Одеса : Видавець Букаєв В. В. 2013. 236 с.
9. Боришевський М. Й. Розвиток здатності до саморегуляції поведінки як вияв суб'єктивного становлення особистості / М. Й. Боришевський // Психологія суб'єктивної активності особистості. К., 1993. С. 18–19.
10. Ботюк О. Ф. Конструювання з паперу методом оригамі: Навч. - метод. Посібник. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2000. – 64
11. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / За ред. О.В. Скрипченко, Л.В. Долинської, З.В. Огороднійчук та ін. Київ: Просвіта. 2012. 416 с.

12. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ : метод. посіб. Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Васильєва, В. Маршицька, С. Нечай, Г. Орлова, О. Острианська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр; заг. ред. Н. Гавриш. Харків: Мадрид, 2015. 220 с.

13. Гонтаровська Н. Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини: монографія. Київ: вид-во РВА «Дніпро–VAL», 2010. 622 с.

14. Гуріна З. В. Розвиток самостійності як базової характеристики підростаючої особистості дитини. Проблеми сучасної психології. 2010. Випуск 9. С. 65-74.

15. Демидова А. С. Формуємо пізнавальну самостійність у старших дошкільників. Дошкільне виховання, 2006. № 10. 10 с.

Демидова Ю. О. Формування першооснов пізнавальної самостійності старших дошкільників у конструктивній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2007. 18 с.

16. Демидова Ю. О. Формування першооснов пізнавальної самостійності старших дошкільників у конструктивній діяльності: дис... канд. пед. наук: 13.00.08 / Інститут проблем виховання АПН України, Київ, 2007.

17. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку [Богущ А. М., Варяниця Л. О., Гавриш Н. В. та ін.]; наук. ред. А. М. Богущ ; за заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ: Альма-матер, 2006. 368 с.

18. Дитина у сучасному соціопросторі : навч. посіб. / Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, К. В. Карасьова [та ін.]; за ред. Т. О. Піроженко. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 272 с.

19. Дудник Н. Виховання самостійності у дітей дошкільного віку. Гірська школа українських Карпат. 2018. № 19. С. 118-122.

20. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій. Авт.-укл. Н. П. Наволокова. Харків: Вид. група «Основа», 2012. 176 с.

21. Індивідуалізація виховання в дитячому садку : метод. Рек. / С. Є. Кулачківська, Г. В. Гуменюк, О. О. Вовчик-Блакитна, С. О. Ладивір, Т. О. Піроженко [та кт.]. – К. : Міленіум, 2005. – 126 с.

22. Індивідуалізація виховання дошкільника : навч. посіб. / С. О. Ладивір, Т. О. Піроженко, О. О. Вовчик-Блакитна [та ін.]. К. : Наукова думка., 2007. 200 с.

23. Іванова В. В., Запорожану М. І. Формування ініціативності як важливої якості особистості дитини. Наука в інформаційному просторі : матеріали XI

Міжн. наук.-практ. конф., 23-24 грудня 2015 р. : у 2 т. Т. 2 : Актуальні питання сьогодення. Дніпропетровськ : Біла К. О., 2015. 106 с. С. 54-58.

24. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук.-метод. посібник / [наук. ред. О. Л. Кононко]. К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. 243 с

25. Кононко О.Л. Психолого-педагогічні аспекти розвитку дитини раннього віку: навч. посіб. Ніжин:НДУ ім. М. Гоголя. 2018. 255с.

26. Кононко О.Л. Гендерні аспекти вольового розвитку дошкільника// Український психолого-педагогічний науковий збірник.- Львів, 2016, №8.- С. 54 -59

27. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) / О. Л. Кононко. К. : Стилос, 2000. 336 с.

28. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника: навч.-метод. посібник до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / О. Л. Кононко. К.: Світич, 2009. – 208с.

29. Кононко О.Л. Сім'я як фактор розвитку активності дошкільника/ Українська родина: науково-методичний посібник. К.: КМПУВ. 1998. С.22-29.

30. Кононко Е.Л. Чтобы личность состоялась. К.: Рад. Школа. 1991. с. 224

31. Косенко Ю. М. Взаємодія вихователів і батьків у забезпеченні соціально-особистісного розвитку дитини дошкільного віку. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2013. Вип. 46. С. 199-204.

32. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Рад. Школа, 1989. 608 с.

33. Котырло В. К., Ладывир С. А. Детский сад и семья. Киев: Рад. шк., 1984. 120 с.

34. Косенко Ю. М. Взаємодія вихователів і батьків у забезпеченні соціально-особистісного розвитку дитини дошкільного віку. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2013. Вип. 46. С. 199-204.

35. Котелянець Н. Оригамі – розвиток творчих та інтелектуальних здібностей дітей // Рідна школа. 2002. №12. С. 36-38.

36. Котырло В. К., Ладывир С. А. Детский сад и семья. Киев: Рад. шк., 1984. 120 с.

37. Котырло В.К. Развитие волевого поведения у дошкольников. К.: Радянська школа. 1987. 196 с.

38. Крутий К. Освітній простір дошкільного навчального закладу. Запоріжжя, 2009. 317 с.

39. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років: монографія / В. У. Кузьменко. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. 354 с.
40. Кулачківська С. Є., Ладивір С. О. Я – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку) / С. Є. Кулачківська, С. О. Ладивір. – К. : Нора-прінт, 1996. – 108 с.
41. Ладивір С. Не готові знання, а вміння їх здобувати. Від розвитку – до саморозвитку. Дошкільне виховання. 2007. № 8. С. 3-6.
42. Лісовець О. В. Становлення та виховання у дошкільників самостійності як провідної риси особистості. Соціально-моральне виховання дошкільника: навч.-метод. Посіб. Для студ. Пед. Спец. / Укл.: О. Л. Кононко, Н. П. Пихтіна, С. І. Матвієнко, А. М. Аніщук, Л. В. Бобро, О. В. Лісовець; за заг. Ред. О. Л. Кононко. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 415 с.
43. Лісовець О. В. Виховання самостійності як фактор успішного навчання дітей 6-7 річного віку. Особливості формування соціально активної та професійно зорієнтованої особистості. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / За заг. ред. Булавенко С. Д. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2018. 360 с. С. 185-186.
44. Лісовець О. В. Врахування особливостей кризи семи років у формуванні психологічної готовності дитини до школи. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2015. № 4. С. 161-165.
45. Лісовець О. В. Генезис проблеми самостійності дітей дошкільного віку. Інноваційні наукові дослідження: теорія, методологія, практика : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. м. Київ, 24-25 лютого 2017 р. / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-учбовий центр прикладної інформатики НАН України. Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2017. 168 с. С. 19-22.
46. Лісовець О. В. Особливості становлення і розвитку самостійності дитини у дошкільному віці. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2018. № 3. С. 28-34.
47. Лісовець О. В. Проблема виховання самостійності у дітей 5-7 років. Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції молодих учених і студентів, 27-28 жовтня 2016 р., Мукачево / Ред. кол. : В. І. Кобаль (гол. ред.) та ін. Мукачево : МДУ, 2016. 224 с. С. 132-134.
48. Лісовець О. В. Самостійність та її значення для соціально-моральної вихованості дитини 3-6/7 років. Соціально-моральний розвиток і виховання

дитини дошкільного віку / За заг. ред. О. Л. Кононко. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 300 с.

49. Літвін Л.І. Вольова поведінка дитини-дошкільника: індивідуальний аспект розвитку / Л.І. Літвін // Актуальні проблеми психології: зб. наук. кт. / за к. кти. С.Д. Максименка – К.: Нора – прінт, 2001. – Т. 4. Актуальні проблеми генези особистості в контексті навчання та виховання. – С. 112-117.

50. Марусинець М. Розвиток пізнавальної активності: психологічні умови та дидактичні засоби. Дошкільне виховання. 1999. №12. С. 7-9.

Новик І. М., Онянова Т. В. Особливості формування предметно-ігрового середовища ДНЗ. Молодий вчений. 2017. № 6. С. 264-267.

51.Олексюк Н. Особливості соціального формування дитини у різні вікові періоди її розвитку. Людинознавчі студії. Вип. 29. Педагогіка. С. 125-134.

52. Олійник О. О. Психологічні умови формування самооцінки у старших дошкільників: дис.... канд. психол. наук: 19.00.07. Харків, 2010.

53. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.

54. Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку : наук. метод. Посіб. / к. кти. Т. О. Піроженко. Житомир : [Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України, Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти], 2002. Ч. I. 50 с.

55. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: навч. посіб. для самостійної роботи студента. Київ: Академвидав, 2011. 376 с.

56.Павелків Р. В., Цигипало О. П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу: навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 296 с.

57.Палій А. А. Методи діагностики психічного розвитку дітей. Івано-Франківськ 2013

58. Підласий І. П. Діагностика та експертиза педагогічних проектів : навч. посіб. Київ: Україна, 1998. 343 с.

59.Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку : наук.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 140 с.

60.Піроженко Т. О. Психічний розвиток дитини дошкільного віку: досвід роботи сучасного дошкільного закладу / Т. О. Піроженко. Запоріжжя: ЛПС ЛТД. 2003. 168 с.

- 61.Писарчук О. Т. Особливості формування предметно-розвивального середовища дошкільного навчального закладу. Наукові записки. Серія: педагогіка. 2014. №.4.
- 62.Психологія особистості: Словник-довідник/ За ред..П.П.Горностая, Т.М.Титаренко.-К.:Рута. 2001 320 с.
- 63.Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. Тернопіль: Мандрівець, 2012. 264 с.
- 64.Резніченко І. Створення розвивального простору у групових приміщеннях дошкільного закладу. Практика управління дошкільним закладом. 2011. № 1. С. 27-40.
- 65.Рейпольська О. Д. Особливості виховання ціннісного самоствавлення у старших дошкільників та їх уявлень про самих себе. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2014. № 3. С.75-79.
- 66.Савченко М. В. Морально-ціннісний компонент самостійності як базової якості особистості дитини дошкільного віку. Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Т. 4. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 10. 2014. С. 197-208.
- 67.Салабай О. Педагогічні умови розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку. Вісник Інституту розвитку дитини (дода-ток): методичні та практичні матеріали.2013. Вип. 4. С. 1-9.
- 68.Семенов О. С. Теоретико-методичні засади формування творчої спрямованої особистості старшого дошкільника у позашкільному навчальному закладі : дис.... д-ра пед. наук: 13.00.08. Київ, 2017.
- 69.Сіренко А. Є. Формування у старших дошкільників впевненості в собі у груповій діяльності дис.... канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2017.
- 70.Соловійова Л.. Довільна поведінка як чинник прийняття дитиною соціально значущих цінностей: теоретичний аспект проблеми / Л. Соловійова // Актуальні проблеми психології : Зб. наук. кт. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / [гол. кти. С. Д. Максименко]. – Харків : КЦ ФОП Іванової М. А., 2015. Т. IV. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 11. С. 211-222.
- 71.Товкач І. Індивідуальні особливості пізнавальної активності старших дошкільників: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2017. 260 с.
72. Усик Д. Б. Психологічні особливості саморегуляції поведінки у старшому дошкільному віці (результати експериментального дослідження). Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2016. Вип. 3(2). С. 94-99.

73.Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр ; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.

74. Формування інноваційного простору дошкільної освіти: наук.-метод. посіб. / упоряд. Н. В. Любченко, О. А. Прокопенко; А. С. Виноградова за ред. Є. Р. Чернишової / Ун-т менедж. освіти НАПН України. К., 2012. Ч. 1. 112 с.

75. Щербакова Н. М. Шляхи формування пізнавальної самостійності учнів. Наукові зпаписки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер.: Психолого- педагогічні науки. 2013. № 1. С. 156-159.

76.«Я у Світі » : Програма розвитку дитини від народження до шести років/ О.Аксьонова, А.М.Аніщук, Л,В.Артемова та ін.; наук кер. О.Л.Кононко. К.: ТОВ «МЦФЕР-Україна». 2019. 488 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методи до когнітивного компоненту цілеспрямованості

Бесіда 1. «Воля в житті людини»

Бесіда містила шість запитань загального характеру, які спрямовувалися на уточнення системи знань дітей старшого дошкільного віку про цілеспрямовану поведінку, уміння діяти самостійно та наполегливо, звертатись з проханням про допомогу лише у разі об'єктивної необхідності, прогнозувати кінцевий результат, планувати свої дії, контролювати та регулювати їх ефективність, вносити корективи у небажаний результат та доводити роботу до успішного кінця. Усього було проаналізовано 84 відповіді дошкільників, які засвідчили міру поінформованості дітей 5-7 років з приводу загальних питань, пов'язаних з розвитком вольової сфери, уміння людини долати перешкоди на шляху до мети та досягати успіху. До переліку входили відкриті та закриті запитання, що стимулювало дітей формулювати самостійні судження та обирати одну з можливих альтернатив. Перелік запитань подано нижче.

Запитання до бесіди 1.

1. Вольові якості в житті людини відіграють:

- дуже важливу роль;
- важливу роль;
- не дуже важливу;
- неважливу;
- не знаю.

2. Яку людину називають цілеспрямованою?

3. Як діє людина, яка прагне досягти успіху?

4. Які якості необхідні людині, щоб подолати перешкоди на шляху до мети?

5. Про що свідчить якісне виконання конструктивного завдання?

6. Чи може досягти успіху боязка та невпевнена у собі людина?

Бесіда 2. «Моє прагнення досягти мети»

Бесіда складається з сімох запитань відкритого і закритого типу, відповідаючи на які ми отримували можливість отримати уявлення про

особливості прагнення дитини досягти мети, вміння прогнозувати майбутній результат конструктивної діяльності, здатності планувати власні дії, поведінку під час зіткнення з перешкодами на шляху до мети, схильність до самостійної та впевненої поведінки, готовність будь-яку розпочату роботу доводити до кінця. Усього було проаналізовано 98 відповідей, які схарактеризували основні тенденції у вихованні цілеспрямованості дітей старшого дошкільного віку. Детальніше перелік запитань подано нижче.

Бесіда 2.

1. Твоє прагнення досягти мети:

- сильно;
- середнє;
- низьке;
- не знаю.

2. Ти прогнозуєш майбутній результат:

- правильно;
- не завжди правильно;
- неправильно; не знаю.

3. Ти вмієш планувати свої дії?

4. Коли ти стикаєшся з труднощами, то:

- продовжуєш самостійний пошук рішення;
- звертаєшся за допомогою;
- кидаєш роботу незавершеною;
- не знаю.

5. Ти – самостійна людина?

6. Ти поводишся впевнено:

- завжди;
- час-від-часу;
- рідко;
- ніколи.

7. Ти зазвичай доводиш розпочате завдання до кінця?

Додаток Б

Метод до емоційно-ціннісного компоненту цілеспрямованості

З метою визначення особливостей ставлення досліджуваних 5-7 років до цілеспрямованості як цінності, було використано метод незавершених речень. Цей проєктивний метод дозволив з'ясувати важливий спектр питань, пов'язаних із здатністю дитини старшого дошкільного віку поводитися цілеспрямовано під час виконання завдань конструктивного характеру. Метод проводився індивідуально. Експериментатор пропонував дитині завершити сім розпочатих речень, тим самим засвідчивши особливості ціннісного ставлення досліджуваних до мотивації досягнення, уміння планувати свою роботу, не відволікатися на стороннє, самостійно долати перешкоди на шляху до мети та доводити розпочате до кінця. Усього було проаналізовано 98 завершених речень, які засвідчували віково – статеві особливості цілеспрямованої поведінки.

Розпочаті речення:

1. На початку роботи я .....
2. Прагнучи досягти бажаний результат, я .....
3. Мій план полягає у .....
4. Не відволікатись на стороннє мені допомагає .....
5. Зіткнення з перешкодами .....
6. Намагання не звертатися по допомогу.....
7. Доведення розпочатого до кінця .....

Додаток В

Методи до поведінкового компоненту цілеспрямованості

В ході з'ясування міри вихованості умінь та навичок цілеспрямованої поведінки було використано метод спостереження та моделювання ситуації вибору.

Спостереження

На заняттях з конструктивної діяльності було проведено по три цілеспрямовані спостереження за характером цілеспрямованої поведінки дітей старшого дошкільного віку. Нас цікавило наскільки швидко й інтенсивно включається дитина у роботу, чи проявляє самостійність та впевненість у собі, як поводить у момент зіткнення з перешкодами та труднощами, чи доводить розпочате до кінця, наскільки якісним є кінцевий результат діяльності. Усього було проведено 52 сеанси спостережень, які збагати нас уявленнями про особливості поведінки досліджуваних під час розв'язання конструктивних завдань й досягнення кінцевої мети. Форму протоколу спостереження подано нижче.

Форма протоколу спостережень

<i>Показники/ Ситуації</i>	<i>1 ситуація</i>	<i>2 ситуація</i>	<i>3 ситуація</i>
<i>Прогностична оцінка</i>			
<i>Мотивація досягнення</i>			
<i>Самостійність</i>			
<i>Впевненість у собі</i>			
<i>Долання перешкод</i>			
<i>Доведення завдання до кінця</i>			

Моделювання експериментальної ситуації

Метод передбачав індивідуальну форму проведення роботи. Експериментатор пропонував дітям два варіанти виконання конструктивного завдання на вибір: перший, розрахований на відсутність допомоги дорослого, на самостійне його виконання; другий – на надання допомоги у разі звернення за нею дитини. У протоколах спостережень фіксувалися: вибір дитиною варіанту виконання роботи; зміна варіанту в процесі виконання; самостійність поведінки, прояви цілеспрямованості та впевненості у собі, додання перешкод на шляху до мети, доведення розпочатого до кінця, якість виконання роботи, оцінка вкладених в неї особистих зусиль. Форму протоколу продано нижче.

ПП	Обраний варіант	Додання перешкод	Самостій- ність	Впевненість	Доведення до кінця	Якість